

SUR'DA GÖÇ SONRASI EBEVEYN ÇOCUK İLİŞKİSİ

SUR'DA

GÖÇ SONRASI

EBEVEYN ÇOCUK İLİŞKİSİ

Necla Korkmaz
Fatma Gündoğdu İnci
Gölan Yaklav

SUR'DA GÖÇ SONRASI EBEVEYN ÇOCUK İLİŞKİSİ

Baskı Tarihi: Eylül 2020

Kapak Fotoğrafi: Fatma Çelik

Baskı: **A Grafik**

Diclekent Mah. Mahabad Blv.
Velat Residance Sitesi A Blok
No:2 Kayapınar/DİYARBAKIR

0532 760 28 59

agrafik@yandex.com

“Bu yayın Avrupa Birliği'nin maddi desteği ile hazırlanmıştır. İçerik tamamıyla Lotus Genç Alan Derneği sorumluluğu altındadır ve Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.”

İçindekiler

SUR'DA GÖÇ SONRASI EBEVEYN ÇOCUK İLİŞKİSİ	2
Lotus Genç Alan Derneği.....	6
Çalışmanın Öyküsü.....	7
GİRİŞ	8
1. BÖLÜM	11
Amaç ve Kapsam	12
Araştırmanın Metodolojisi.....	12
Araştırmanın Sınırlılıkları ve Güçlükleri	13
2. BÖLÜM	15
Toplumsal Hafızaya Kazınan Yerinden Edilme Pratikleri	16
Sur.....	17
3. BÖLÜM	21
Sokağa Çıkma Yasaklarının Ebeveyn-Çocuk İlişkileri Üzerine Etkileri	22
Sur'un Sosyo-Ekonomik ve Demografik Profili	22
Sur'dan Ayrılış ya da Eve Dönüşün İmkânsızlığı	25
Göç Sonrası Sosyal ve Ekonomik Uyum.....	30
Göç Sonrası Değişen Aile İlişkileri.....	39
Göç Sürecinde Yaşananların Ebeveyn-Çocuk İlişkilerine Yansımaları	44
Göç Sonrası Yaşantıda Çocuklarda Gözlenen Fiziksel ve Psikolojik Değişimler	49
Göç Sonrası Yaşantıda Kadınlarda Gözlenen Değişimler	55
SONUÇ YERİNE	62
EKLER.....	66
KAYNAKÇA.....	67
 Tablo 1: Diyarbakır Merkez İlçelerinin Kentsel Nüfus Değişimi.....	23
Tablo 2: Türkiye’de Sokağa Çıkma Yasakları Haritası.....	66
Tablo 3: Sur İlçesi’nde Mahallelerin Yıllara Göre Nüfus Dağılımı	66

Tahir Elçi Anısına...

TEŞEKKÜR

Sur'da, göçle başlayan kırılmaların, aile içinde ebeveyn-çocuk ilişkilerini nasıl etkilediğini araştırdığımız bu raporun yazım sürecinde değerli görüş ve önerilerini esirgemeyen değerli hocamız Prof. Dr. Şemsa Özar'a ve Dr. Adem Kılıç'a destekleri için müteşekkirimiz. Görüşmelerin gerçekleşebilmesi için ilişki/iletişim sağlayan ve mekânsal desteklerinin yanı sıra manevi desteklerini esirgemeyen Rengârenk Umutlar Derneğinin yönetim kurulu ve gönüllülerine emekleri için çok teşekkür ederiz. Kapılarını açıp, deneyimlerini bizimle paylaşmaktan sakınmayan ve değerli anlatımlarıyla bu çalışmanın gerçekleşmesini sağlayan tüm katılımcılarımıza minnettarız.

Lotus Genç Alan Derneği

Lotus Genç Alan Derneği, 2014 yılında Diyarbakır’da bir gençlik sivil toplum örgütü olarak kuruldu. Kuruluş aşamasında temel çalışma alanlarımızı; gençlere yönelik toplumsal cinsiyet, ekoloji ve hak temelli çalışmalar oluşturmaktadır. 2015 yılında ilan edilen sokağa çıkma yasaklarıyla birlikte başlayan çatışmaların neden olduğu travmalar, dernek olarak sadece gençlik değil özellikle kadın ve çocukları da kapsayan hak temelli çalışmalara yönelimimizi arttırdı. Ancak; Diyarbakır çevre illerinde de hedef kitlesi olan dezavantajlı kadın, çocuk ve gençlere insani yardım, psiko-sosyal destek ve sosyal etkileşim çalışmaları yürütmeye başladık. Bu kapsamda, Sur’da çatışma sürecini yaşayan çocuk ve kadınlara yönelik hak ihlalleri ve psiko-sosyal destek çalışmaları yürüttük.

Lotus Genç Alan Derneği olarak daha önce 2017-2018-Açık Toplum Vakfı tarafından Desteklenen “Sur Çocuk ve Kadın Dostu Ortam Ana projesi” 2017- 2018 yılının ikinci çeyreğine kadar sürdürölmüştür. Bu süre içinde Sur’da yaşayan ve sokağa çıkma yasaklarından çatışma sürecinde etkilenen/ travması olan çocuklara psiko-sosyal destek atölye çalışmaları yapıldı. 2018-2019 Açık Toplum vakfı ve AB Delegasyonu tarafından desteklenen Diyarbakır’ın Sur ve Bağlar ilçesindeki geçici koruma statüsündeki Suriyeli ve yerel halk arasındaki iletişimin, etkileştirme ve ayrımcılık zemininde olmaması; kardeşlik, toplumsal barış, duyarlılık, anlama ve empati zemininde olması için “Sosyal Uyum” projesi yürütöldü. Projenin içeriğinde kültür sanat atölyeleri ve 12 ay boyunca etik değerler aşıl原因an aktiviteleri, psiko-sosyal destek çalışmaları yapılmıştır. Çocuklarla yürütölen projenin sonucunda elde edilen çıktılarından yola çıkılarak, çatışma sürecinin yarattığı psikolojik tahribatın aile ilişkilerine etkilerini kapsayacak şekilde yeniden incelenmesi gerekliliği açığa çıkmıştır.

Çalışmanın Öyküsü

Kürtlerin yoğunluklu olarak yaşadıkları il ve ilçelerde, 2015-2016 yılları arasında Halk Savunma Güçleri (YPS) ve Devletin Kolluk Güçleri arasında yaşanan çatışmalar nedeniyle sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Yasağın uzun süreler devam ettiği yerleşim yerlerinde yaşam koşullarının kısıtlanması nedeniyle insanlar zor durumda bırakılmıştır. Bu süre içerisinde yoğun olarak hak ihlalleri yaşamış, insanlar evlerini terk etmek zorunda bırakılarak, başta barınma olmak üzere pek çok sorun ve belirsizlikle baş etmek zorunda bırakılmışlardır.

Sokağa çıkma yasakları esnasında ve yoğun olarak sonrasında yaşanan tahribatları, farklı boyutlarıyla ele alan yerel, ulusal ve uluslararası birçok kurum tahribatlara ilişkin kapsamlı gözlem, rapor ve araştırmalar yapmış/yapılmaktadır. Raporlarda, yaşanan insan hakları ihlalleri başta olmak üzere, fiziki/yapısal, tarihsel, kültürel, ekonomik, hukuki, psikolojik ve sosyolojik hasar tespitlerinin yapıldığı araştırmaların sonuçları kamuoyuyla paylaşılmış, bu paylaşımlarla yaşanan tahribatın boyutları ortaya çıkmıştır. Yine yayınlanan raporlar, araştırma yapılması gereken ve görünür kılınmayı bekleyen çalışma alanlarının da açığa çıkmasını sağlamıştır.

Daha önce Lotus Genç Alan Derneği olarak Sur ilçesinde, çatışma sonrası süreçte çocuklarla yürüttüğümüz psiko-sosyal destek çalışmalarının sonuçlandırdığımızda, çocukların çatışma esnasında ve sonrasında yaşadıkları kayıplar ve yerinden edilme nedeniyle ortaya çıkan travmalarının, mekânsal değişime bağlı olarak yaşadıkları sosyal uyum sorunlarının ebeveyn-çocuk ilişkilerini etkilediğine dair bulgular elde etmiştik. Elde edilen bulgulardan yola çıkılarak “çatışma sürecinin ebeveyn çocuk ilişkisini ‘nasıl’ etkilediği” ile ilgili bir çalışma yürütme ihtiyacı gelişmişti. Açığa çıkan ihtiyaç doğrultusunda, ebeveynlerin ve çocukların dâhil edileceği yeni bir alan çalışması bizim için bir zorunluluğa dönüşmüştü. Bu nedenle, çalışmamızı çatışma ve yasaklar sonrasında Sur ilçesine geri dönen ailelerin, ebeveyn çocuk ilişkilerinde yaşanan değişimlere odaklanmaktadır.

GİRİŞ

Göç, insanların ya da toplulukların, birçok nedenle yaşadıkları yerden bir başka yere taşınması/hareket etmesidir. Göçler, ekonomik sorunlara çözüm bulma, eğitim ve sağlık hizmetlerinden faydalanma gibi daha iyi bir yaşama erişim nedeniyle gerçekleşebildiği gibi, askeri ve politik sebeplerle de gerçekleşebilmektedir. Türkiye’de göçler, sanayileşmenin etkisiyle hız kazanan, ağırlıklı olarak ekonomik nedenle gerçekleşen ve günümüze kadar devam eden bir süreçtir. Türkiye’de, 1990’lı yıllarda gerçekleşen kitlesel göçler geçmişte yaşanan göçlerden farklılık göstermektedir. Hem belli bir nüfus üzerinden hem ani ve düzensiz gerçekleşmesinden hem de kullanılan yöntemler açısından değerlendirildiğinde askeri politik nedenlerle gerçekleştirilen zorunlu göçler olduğu görülmektedir. Jongerden (2015: 14), Türkiye’de 1990’larda gerçekleşen zorunlu göçü “yeniden iskân,” olarak adlandırmaktadır. o dönemde yaşanan göçler, Kürtlerin yoğun olduğu bölgelerde yaşanması nedeniyle “Kürt göçü” olarak da adlandırılan 90’lar göçü, insanların yerleşim yerlerinin zorla boşaltılması ve yakılması sonucunda kitlesel bir şekilde göç etmelerine neden olmuştur.

90’lar göçünden yaklaşık 35 yıl sonra, yine Kürt nüfusunun yaşadığı il ve ilçe merkezlerinde, sokağa çıkma yasakları ilan edilmiş ve bu süreçte yaşanan çatışmalar nedeniyle insanlar yerlerini terk etmek zorunda bırakılmıştır. 2015-2016 yılları arasında ilan edilen sokağa çıkma yasaklarında, yasakların uygulandığı il ve ilçe merkezlerinde yaklaşık olarak 400-500 bin insan zorla yerinden edilmiş, 1 milyon 671 bin kişi de bu süreçten dolayı olarak etkilenmiştir.

Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı coğrafyalarda gerçekleşen kır (1990’lar) ve kent (2015-2016) göçleri arasında benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da bulunmaktadır. 90’lar göçünden farklı olarak yerinden edilen nüfus kır değil kent nüfusedir ve yerinden edilen nüfusun çoğunluğu kentin sınırları içinde yatay hareketlilik gerçekleştirmişlerdir. Yine 90’lardan farklı olarak gidilen yerde geçici bir süre ikamet edilmiş, çatışmaların bitmesiyle büyük çoğunluk yerleşim bölgelerine geri dönmüştür. Yaşanan çatışmalı ortam nedeniyle yerlerini terk etmek zorunda bırakılan nüfusun önemli bir bölümü, 1990’larda gerçekleşen köy

boşaltma/yakma olayları nedeniyle zorla yerinden edilen ve kentlere göç etmek zorunda bırakılan nüfustan oluşmaktadır.

Hangi nedenle gerçekleşirse gerçekleşsin göçler, toplumsal yapılarda dolayısıyla aile yapılarında kırılmaların yaşanmasına neden olmaktadır. Sur ilçesinde, başta fiziki ve sosyal yapı olmak üzere insanların gündelik yaşam ve komşuluk ilişkilerinde kolektif bir yaşam sürdürdükleri ve sokak kültürünün özellikle kadınlar ve çocuklar açısından sosyal yaşamın neredeyse tamamını kapsadığı bilinmektedir. Çatışmalar nedeniyle evlerinden ayrılmak zorunda kalan aileler, sahip oldukları kültürel değerler ve gündelik yaşam pratikleri göz önünde bulundurulduğunda, her ne kadar kent sınırlarının dışına çıkmamışlarsa da, kentin metropol yaşam özelliklerine sahip mahallerinde sosyal uyum sorunlarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Lefebvre (2016), mekânı, “toplumsal bir ürün” olarak ele alır, dolayısıyla mekan sadece soyut bir bütünlük içinde ele alınamaz, toplumsal üretim ilişkileri zamanla, kimlik, bellek, aidiyet gibi duyguları da üretir. Dolayısıyla geride bırakılan/kaybedilen salt mekân olarak ev değil, mekân ekseninde üretilen başta aile ilişkileri olmak üzere tüm toplumsal değerler ve ilişkileridir.

Bu kapsamda yazılan rapor, Sur ilçesinde sokağa çıkma yasakları ile birlikte başlayan çatışmalar nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kalan, ancak çatışmaların sonlanmasıyla evlerine değilse bile Sur ilçesine geri dönen aileleri konu almaktadır. Nitel araştırma tekniğinin kullanıldığı çalışmada, belirtilen özelliklere sahip 20 aile bireyi kartopu örneklem yöntemiyle tespit edilmiş, yarı yapılandırılmış mülakat soruları ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma, üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çalışmada kullanılan metodoloji aktarılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde, Kürtlerin yaşadıkları il ve ilçelerde gerçekleşen zorunlu göç pratikleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise, çalışmadan elde edilen bulgular tartışılmıştır.

1. BÖLÜM

Amaç ve Kapsam

Bu araştırma, Lotus Genç Alan Derneği adına, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi'nin (STGM) STÖ- Akademi İş Birliği Destek Programı kapsamında "Sokağa Çıkma Yasaklarında Sur'da Yaşayan Ailelerin Göç Etmeleri Sonucunda Ebeveyn-Çocuk İlişkilerinde Yaşanan Sosyo-Psikolojik Değişimlerin İncelenmesi Projesi" kapsamında yürütülmüştür.

Çalışmanın örneklemini sokağa çıkma yasakları ve çatışmalar nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kalan ebeveynler oluşturmaktadır. Sur'da yaşanan çatışmalar nedeniyle ilan edilen sokağa çıkma yasakları sonrasında değişen yaşam koşullarının, ebeveyn-çocuk ilişkilerine nasıl yansıdığı ve herhangi bir değişim-dönüşüme neden olup olmadığını ortaya çıkarmak çalışmanın temel amaçlarından. Bu çalışmada göç etmek zorunda kalan ailelerin ebeveyn-çocuk ilişkisinde görülen değişimler, göç öncesi ve sonrası sürecin karşılaştırması yapılarak elde edilen veriler doğrultusunda yorumlanmıştır.

Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın kapsamı gereği Sur'da yaşanan çatışmalı sürecin ebeveyn-çocuk ilişkisi üzerindeki etkilerine odaklanıldığından yaşanan çatışmalı sürecin ancak küçük bir kesitini sunmaktadır. Araştırmanın örneklemini, sokağa çıkma yasaklarıyla birlikte evlerini terk etmek zorunda kalan ve yasakların bitmesiyle yeniden Sur'a geri dönen aileler oluşturmaktadır. Nitel araştırma teknikleri kullanılan çalışmada, yarı yapılandırılmış soru formuyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerin yanında, konuyla ilgili ikincil verilere de (Türkiye İstatistik Kurumu, kaynak taramaları ve yerel, ulusal, uluslararası kurum ve kuruluşların yayımladıkları raporlar) başvurulmuş ve çalışma içerisinde değerlendirilmiştir. Ayrıca görüşmeler esnasında ve sonrasında edinilen gözlemler araştırmacılar tarafından not edilmiş ve bunlara da raporda yer verilmiştir.

Katılımcılara sorulan sorular, alanla ilgili yapılan literatür araştırması sonucunda elde edilen veriler ve çalışmanın temel problemleri ekseninde oluşturulmuştur. Çalışma kapsamında toplamda 20 kişi ile görüşülmüştür. Görüşmeler 14 kadın, 6 erkek katılımcıyla gerçekleş-

tirilmiştir. Katılımcılarımızdan 1 kadın ve 1 erkek Suriye uyrukludur. Araştırmada amaçlanan erkek katılımcı sayısına, araştırma konusu gereği hazırlanan aile odaklı soruları “özel alanı” paylaşmak konusunda istekli olmamaları nedeniyle ya katılmayı kabul etmemiş ya da kısa cevaplar nedeniyle görüşmeler derinleştirilememiştir. Görüşme gerçekleştirilen kişilere kartopu örneklem yolu ile ulaşılmıştır. Yapılan görüşmeler görüşülen bireylerin onayı alındıktan sonra ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmıştır. Görüşmeler sonuçlandırıldıktan sonra kayıtlar deşifre edilerek yazılı metinlere dönüştürülmüştür. Yine çalışma kapsamında kadın ve çocuklara dönük eğitim ve atölyeler gerçekleştirilmiştir. “Psiko-sosyal Destek” kapsamında 20 çocuğun katılımıyla 4 hafta süren atölye çalışması gerçekleştirilmiştir. Eğitim ve atölye çalışmalarının çıktıları raporun ilgili bölümlerinde de aktarılmıştır.

Derinlemesine görüşmeleri 4 kadın araştırmacı yürütmüş ve her görüşme en az 2 saha araştırmacısı tarafından gerçekleştirilmiştir. Görüşme öncesi katılımcıların kendilerini en rahat ifade edebilecekleri dil sorulmuş, 12’si görüşmeleri Kürtçe yapmak istemiştir. Derinlemesine görüşmelerin deşifresi yapılırken, anlama sadık kalınmış ancak katılımcıları riske edebilecek bilgiler kullanılmamış ve kimliklerini deşifre edebilecek isim ve adresler değiştirilerek kullanılmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Güçlükleri

Sur ilçesinde 2015-2016 yılları arasında yaşanan çatışmalı süreçte 40.000 kişinin göç ettiği tahmin edilmektedir ¹. Bu da yaklaşık olarak evlerini terk etmek zorunda kalan 5497 aileye tekabül etmektedir ². Bu araştırmada nicel araştırma tekniği kullanarak 5440 ailenin en az %5’ine ulaşmayı hedefleyebilirdik ancak yakın geçmişe sahip hatta maruz kalanlar için hala geçmemiş olan bu süreç hakkında nitel araştırma tekniği kullanarak belki küçük bir örneklemle de olsa madunu konuşturmayı ve duygusunu yansıtabilmeyi daha anlamlı bulduk.

1 Uluslararası Af Örgütü “Yerinden Edilen ve Mülksüzleştirilenler Sur Sakinlerinin Evlerine Dönme Hakkı” 2016, <https://www.amnesty.org.tr/public/uploads/files/Rapor/TURKEY>

2 Güneydoğu Anadolu Belediyeler Birliği (2016). *Hasar Tespit ve Zorunlu Göç Raporu*. Diyarbakır.

Araştırma kapsamında saha çalışmasını yürütürken, daha önce Sur'da yürüttüğümüz psiko-sosyal destek çalışmalar nedeniyle birçok aile ile tanışıyor olmak güven ilişkisi kurmamızı kolaylaştırmıştır. Yine ister anadilleri olan Kürtçeyle ister Türkçeyle isterse her iki dilde de görüşme yapabileceklerinin rahatlığıyla anlaşılma endişesinin olmaması da görüşmelerin sağlıklı geçmesini sağlamıştır. Ancak yaşanan çatışmalı sürecin yarattığı travmalar hala atlatılamadığı için görüşmelerde sık sık duygusal anlar yaşanmış dolayısıyla görüşmelerimize uzun sessizlikler eşlik etmiş, bazı durumlarda da katılımcının ruh hali gözetilerek görüşme sonlandırılmıştır. Erkek katılımcılar yapılan görüşmelerde, yaşadıklarından ziyade gözlemlediklerinden yola çıkarak kendilerini özne değil üçüncü şahıs yerine koydukları için anlatıdan ziyade yorumu tercih etmişlerdir. Bir diğer zorluk ise, saha çalışması yürütürken polisin takibine takıldığımız zamanlarda ya görüşülecek kişiyi deşifre etmeme adına görüşme gerçekleştirememiş ya da takibe alındığımızı gören katılımcının kendini baskı altında hissetmemesi için görüşmeleri ertelemek durumunda kalmış olmamızdı.

2. BÖLÜM

Toplumsal Hafızaya Kazınan Yerinden Edilme Pratikleri

Kürtlerin yoğunluklu olarak yaşadığı il ve ilçelerde 2015-2016 yılları arasında devletin güvenlik/silahlı güçleri ve YPS arasında başlayan düşük yoğunluklu çatışmalar, sokağa çıkma yasaklarının ilan edilmesiyle birlikte çatışmaların şiddeti ve kapsamı genişletilmiştir. Çatışmaların yaşandığı yerlerde yaşayan insanların can güvenliği riskinin artmasıyla birlikte insanlar yerlerini terk etmek zorunda kalmışlardır. İnsan Hakları Derneğinin (İHD) raporunda tespit edilen verilere göre, 24 Temmuz 2015- 24 Temmuz 2016 tarihleri arasında, 9 kente bağlı 35 ilçede, sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş **75'i çocuk** olmak üzere **en az 320 sivil** yurttaş yaşamını yitirmiştir³. Türkiye İnsan Hakları Vakfının (TİHV) raporunda ise sokağa çıkma yasaklarında resmi olarak tespit edilebilen **en az 111 süresiz ve gün boyu** sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir⁴.

2015-2016 yılları arasında, sokağa çıkma yasaklarının ilan edildiği il ve ilçelere bakıldığında,⁵ 1990'lı yıllarda köy yakama/boşaltma uygulamalarının gerçekleştiği illerin kırsal alanları olduğunu görülmektedir. Kürtlerin yoğunluklu yaşadığı kırsal bölgelerde 1990'larda yaşanan zorunlu göçlerin yönü, daha önce bilmedikleri yeni bir yaşam formu olan kentlere doğru gerçekleşmişti. O dönemde (1990-1999) gerçekleşen zorunlu göç sonucu toplamda 939 köy ve 2019 mezra boşaltıldığı saptanmıştır⁶. Göçmenlik Komitesi Raporuna göre, 1989 ile 1998 arasındaki dönemde 3 milyon insan iç göç⁷ yaşamak durumunda kalmıştır. Göçle kente gelenler, genellikle kentlerin yoksul ve/veya gecekondu mahallelerinde ya da kent merkezine uzak derme çatma yapılarda sağlıksız koşullarda yaşamak zorunda kalmışlardı. Yine göçle gelenlerin eğitim düzeyinin düşük olması, kent emek piyasalarında geçerli niteliklere sahip olmamaları, düşük ücretlerle sağlıksız ve güvencesiz iş alanlarında çalışmak zorunda

3 https://hakikatadaletahfiza.org/wp-content/uploads/2016/09/2016.08.30_IHD_CatismaliOrtam_YillikBilanco

4 <https://tihv.org.tr/16-agustos-2015-16-agustos-2016-tarihleri-arasinda-soka-ga-cikma-yasaklari-ve-yasamini-yitiren-siviller-bilgi-notu/>

5 Bkz, Tablo: 2

6 TESEV'in "Türkiye'de Ülke İçinde Yerinden Edilme Sorunu: Tespitler ve Çözüm Önerileri"

7 TBMM 1998 (Geçici) Komisyon Raporu

kalmışlardır. Kent yaşamıyla birlikte ortaya çıkan işsizlik ve yoksulluk sonucunda aileler uzun süreler kent yaşamına adapte olamamışlardır.

Benzer durum sokağa çıkma yasakları ile başlayan çatışmalar nedeniyle yerlerinden edilen aileler de yaşamıştır. Çatışmaların yoğunluğu ve yarattığı fiziki/mekânsal tahribatlar bölgelere göre farklılık gösterse de yaklaşık olarak 400.000 kişinin yerlerinden edilmesine neden olmuştur⁸. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Türkiye'nin Güneydoğusundaki İnsan Hakları Durumuna İlişkin Raporu'nda tespit edildiği üzere, söz konusu yerlerdeki bombardımanların, şehirlerin nüfusunu, mülkiyet yapısını ve mimari karakterini kalıcı şekilde değiştirildiğini belirtmiştir⁹. Sokağa çıkma yasakları sonlandığında ise yerlerinden edilen ailelerin birçoğu evlerinin yıkılması¹⁰ ya da ağır hasar alması nedeniyle daha önce yaşadıkları yerlere dönememişlerdir. Bu süreç ailelerin maddi manevi mağduriyetlerine neden olmuştur. Yaşanan çatışmalardan özellikle kadınlar ve çocuklar olumsuz yönde etkilenmişlerdir.

Sur

Diyarbakır merkez Sur ilçesinde, 2015'te yapılan adrese dayalı nüfus verilerine göre, çatışma öncesi süreçte sokağa çıkma yasaklarının yaşandığı mahallelerde toplam nüfus 22.323'iken, yasakların başlaması ile uzun süreler devam etmesi sonucunda nüfusun büyük bir çoğunluğu evlerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Aynı zamanda, sokağa çıkma yasaklarının ilan edildiği mahallelere yakın olan yerleşim yerlerinde yaşayanlar da evlerini terk etmek zorunda bırakılmışlardır. Her ne kadar yasaklar resmi olarak Sur'un altı mahallesinde (Cevatpaşa, Fatihpaşa, Dabanoğlu, Hasırlı, Cemal Yılmaz ve Savaş) ilan edilmişse de, yaşanan çatışmaların etkisi daha geniş bir alanı kapsamıştır. Uluslararası Af Örgütünün raporuna göre, yaklaşık 40.000 Sur sakininin zorla yerinden

8 Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği (30 Haziran 2016) Hasar Tespit & Zorunlu Göç Raporu "Kent Merkezlerinde Gerçekleşen Çatışmalar Sonrası Durum"

9 https://www.ohchr.org/Documents/Countries/TR/OHCHR_South-East_Turkey2015-2016_TURK.pdf

10 TMMOB'nun Raporuna göre, yasaklı 6 mahallenin alansal olarak %61'i, yapısal olarak %72'si yıkılmıştır. Uluslararası Af örgütünün verilerine göre ise yasakların olduğu 5 mahallede yaklaşık olarak 5,200 konutun 1,750'sinin yıkıldığı belirtilmiştir.

edildiği belirtilmiştir¹¹. Sur ilçesinde 100 günü aşan sokağa çıkma yasası ve sonrasındaki süreçte Sur ilçesinin toplam nüfusu 2014 yılında 121.750 iken, 2015 yılında 117.698; 2016 yılında 116.858; 2018 da ise 112.306 kadar gerilemiştir¹². Bu gerilemenin en önemli nedeni yasakların ilan edildiği mahallerde çatışma nedeniyle yaşanan yıkımlar bir diğer nedeni ise ilçeye dönük alınan kamulaştırma kararıdır¹³.

Sur'da sokağa çıkma yasakları öncesi demografik yapısına bakıldığında, mahallelerde öne çıkan ortak noktalardan biri yaşayan nüfusun ağırlıklı göçle gelmiş olmasıdır. Öne çıkan bir diğer nokta ise Diyarbakır merkezde okur-yazarlık oranının en düşük olduğu ilçe olması nedeniyle kalifiye olmayan işlerde çalışıyor olmalarıdır. Tüm sosyal, eğitim, sağlık, ekonomik göstergelere bakıldığında Sur'da öne çıkan diğer önemli bir unsur da yoksulluk olmaktadır¹⁴.

Sur'da çatışma öncesi ailelerin, akraba ve komşuluk ilişkileri gelişkindir. Gündelik yaşamda ekonomik ilişkilerde ise güvene dayalı dayanışmacı bir yapı öne çıkmaktadır. Sur'un kendine has gündelik yaşamı örgütlenme biçimi kentin diğer merkez ilçeleriyle farklılık göstermektedir. Bu farklılık kendi içinde avantajlar sağlasa da, kentin bütünüyle uyum sağlamakta sorunlara neden olmaktadır. Özellikle kadın ve çocukların kent yaşamına katılım konusunda güçlük yaşamaları, şehrin diğer bölgeleriyle bağlantıları olmadığından kendi güvenli alanlarının dışına çıkmamalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla bölgeler arasında görülen sosyal yapıdaki farklılıklar, yerlerini terk etmek zorunda kalan ailelerde ikinci bir kırılmanın nedeni olmaktadır.

11 Uluslararası Af Örgütü "Yerinden Edilen Ve Mülksüzleştirilenler Sur Sakinlerinin Evlerine Dönme Hakkı" 2016, <https://www.amnesty.org.tr/public/uploads/files/Rapor/TURKEY>

12 Veriler https://www.nufusu.com/ilce/sur_diyarbakir-nufusu adresinden alınmıştır.

13 16.03.2016 tarihli ve 2988 sayılı yazısı üzerine 2942 sayılı kamulaştırma kanunun 27'nci maddesine göre Bakanlar Kurulu'nca 21.03.2016 tarihinde kararlaştırılmıştır. Sokağa çıkma yasakları ilan edilen mahalleri başta olmak üzere ilçenin yaklaşık yüzde 60'ı kamulaştırılırken, kamulaştırılan alanlarda çok sayıda tarihi yapılar da bulunmaktadır.

14 Bkz. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi İmar Ve Şehircilik Daire Başkanlığı Alan Yönetimi Başkanlığı (2013) "Diyarbakır Suriçi Sosyo - Ekonomik Analiz Raporu"

Çatışmaların yaşandığı bölgelerde, başta yaşam ve barınma hakkı olmak üzere, eğitim, sağlık gibi temel hakların ihlal edildiği ve etkile-ri uzun süre devam edecek pek çok maddi-manevi hasara ve psikolo-jik olarak da travmaların yaşanmasına neden olmuştur. Çatışmaların olmadığı bölgelerde de aileler gündelik yaşamına devam etmekte zor-lanmış, güvenlik nedeniyle çocukların eğitim süreci sekteye uğramış, çalışanlar işyerine gidememiş, esnaf güvenlik kaygısıyla kepenk aç-a-mamış, hastalar sağlık hizmetlerinden yararlanamamışlardır.

Sur'da sokağa çıkma yasaklarının ilan edilmesiyle başlayan süreçte ortaya çıkan kaos ortamından çıkıp gidebilecekleri -akrabalarıyla aynı bölgelerde yaşadıkları için- yerleri olmadığı için ilk süreçte evlerini terk etmemek için direnmişlerdir. Ancak çatışmaların hız kazanması, ha-reket alanlarının kısıtlanması, elektrik, su kesintilerinin artması gibi birçok yaşamsal kısıtlılıkla birlikte zaten can güvenliğinin bulunmadığı ortamdan çıkmak zorunda kalmışlardır. Bu süreçte genellikle il dışı-na çıkılmamış Diyarbakır'ın merkez ilçelerinde ev kiralamışlardır. Çatışmanın yoğun olarak yaşandığı mahallelerde ise kira ödeyemeyen ve herhangi bir ev bulamayan aileler emlak dükkânı, ambar gibi yerlerde aylarca kalmak zorunda kalmışlardır.

Zorla yerinden edilenlerin göç yönlerine bakıldığında, 90'lı yıllarda yaşanan göçlerin aksine yerleşim yerlerinden uzaklaşmadan şehir için-de yatay bir hareketlilik yaşadıkları görülmektedir. Güneydoğu Anadolu Belediyeler Birliği'nin (GABB), 2016'da yayınladığı "Bölgesel Hasar Tes-pit Raporu"nda yer alan bilgilere göre, Sur'dan göç etmek zorunda kalan 5440 ailenin 1660'ı Sur'un diğer mahallelerine, 1245'i Yenişehir'e, 955'i Kayapınar'a ve 1580'i Bağlar'a yani Diyarbakır'ın merkez ilçelerine göç ettikleri görülmektedir¹⁵. Göçün yönüne bakıldığında ailelerin Sur'dan uzaklaşmaksızın yatay bir hareketlilik gösterdiği görülmektedir. Yatay hareketliliğin sosyo-ekonomik nedenleri -yoksulluk ve çatışmaların uzun sürmeyeceği düşüncesiyle kısa sürede evlerine dönme umudu- ol-makla birlikte diğer önemli bir neden ise, Sur'un kendine özgü tarihsel dokusunun oluşturduğu kimlik çerçevesinde oluşan aidiyet duygusu ve insanlar arası geleneksel ilişki ağlarının güçlü olmasıdır.

15 Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği (30 Haziran 2016) Hasar Tespit & Zorunlu Göç Raporu "Kent Merkezlerinde Gerçekleşen Çatışmalar Sonrası Durum"

3. BÖLÜM

SOKAĞA ÇIKMA YASAKLARININ EBEVEYN-ÇOCUK İLİŞKİLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Sur'un Sosyo-Ekonomik ve Demografik Profili

Diyarbakır'ın kent kimliğini oluşturan ve toplumsal bellekte yer alan en belirgin simgesi hiç kuşkusuz tarihi Surlarıdır. Yaklaşık 5,5 kilometre uzunluğunda ve 82 burçtan oluşan Surların yapımı milattan önce 7500 yıllarına kadar uzanmakta olup 30'a yakın uygarlığa ev sahipliği yapmıştır (Işık, 2013: 287-289). Her uygarlıkla birlikte kültürel açıdan daha zengin hale gelen Sur ilçesi adeta bir açık hava yazıtlar müzesi halini almıştır.

Sur ilçesi Diyarbakır ilinin en eski yerleşim alanıdır ve Surlar, ilçe merkezinin sınırlarını oluşturmaktadır. Toplamda 15 mahalleden oluşan ilçenin nüfusu sürekli hareketlilik göstermektedir¹⁶. Yaşanan nüfus hareketleri ile birlikte süreç içerisinde ilçenin sosyo-ekonomik, demografik ve fiziki yapısında değişimlere neden olmuştur. Göçün en yoğun yaşandığı 1990-2000 yılları arasında kırsal bölgelerden kente doğru gerçekleşen zorunlu göçler nedeniyle göç edenlerin birçoğu kentin gecekondulu alanları ve Sur ilçesine yerleşmişlerdi. Tüm maddi birikimlerini yakılan/yıkılan köylerinde bırakan ailelerin, kent yaşamına dahil olabileceği mesleki bilgi/beceriye sahip olmamaları nedeniyle sağlıksız ve güvencesiz ortamlarda ucuz iş gücü olarak kullanılmışlardır. Yaşanan yoksulluk süreci içerisinde Sur'un sosyo-ekonomik yapısını dönüşüme uğratmış, yoksulluğun çok yoğun ve derin yaşandığı mahallelere dönüşmüştür¹⁷.

Diyarbakır'ın sosyal ve ekonomik yapısı sadece çevre il ve ilçelerden aldığı göçlerden değil, aynı zamanda kent içinde gerçekleşen yatay hareketlilikten de etkilenmektedir. Öyle ki kent, fiilen, hayali bir çizgiyle gelir düzeylerine göre sosyal sınıflara bölünmüştür. Aşağıda yer alan tablo, kent içi nüfus hareketliliğini ortaya koymak açısından dikkat çekicidir. 2008-2012 ve 2019 yıllarında gerçekleşen hareketlere bakıldığında kentin, orta ve orta alt gelirli vatandaşların yoğunlukta yaşadık-

16 Bkz. Tablo3

17 https://www.karacadag.gov.tr/Dokuman/Dosya/www.karacadag.org.tr_47_YE3Z30YW_diyarbakir_surici_sosyo_ekonomik_analizi_projesi.pdf

ları Bağlar ve Yenişehir ilçesine bakıldığında düzenli bir artışın olduğu, yine sosyo-ekonomik olarak orta üst sınıfın yoğunluklu yaşadığı bir ilçe olan Kayapınar'da hızlı bir artışın olduğu ve Sur ilçesinin nüfus kaybettiği görülmektedir. Sur ilçesinde yaşanan nüfus azalmasının önemli bir nedeni sokağa çıkma yasaklarıyla başlayan sürecin etkisi olmakla birlikte, çatışmaların öncesi ve sonrasında yasakların olduğu mahallelerin acele kamulaştırılmaları ve Suriçi bölgesinde yürütülen kentsel dönüşüm projeleri kapsamında yıkılan konut veya konutların fonksiyon dönüşümlerinden (ticari ve turistik) kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır¹⁸.

Tablo 1. Diyarbakır Merkez İlçelerinin Kentsel Nüfus Değişimi

İlçe	2008	2012	2019
Bağlar	327.504	343.065	396.102
Kayapınar	185.626	253.323	381.414
Yenişehir	178.972	195.791	210.927
Sur	107.345	100.534	106.108

Kaynak: <https://www.nufusu.com/ilceleri/diyarbakir-ilceleri-nufusu> 2019, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi (2013)“Suriçi Sosyo–Ekonomik Analizi Raporu”

Sur ilçesinde sokağa çıkma yasaklarıyla birlikte başlayan çatışmalı süreçte, psikolojik açıdan tüm kent sakinleri etkilenmiştir. Ancak yerlerinden edilen ailelerin etkilenme düzeyleri hem maddi hem manevi bakımdan en üst düzeyde gerçekleşmiştir. Barınma, beslenme, eğitim ve sağlık gibi temel konularda yaşanan mağduriyetler yaşanan tahribatları derinleştirmiştir. Yaşanan travmatik durum elbette ki ekonomik, kültürel ve özellikle de yaş ve cinsiyet durumuna göre etkileri farklılıklar gösterecektir. Özellikle kadın ve çocukların sınırlı sosyal ortamları düşünüldüğünde, travmanın etkilerini uzun süre ve daha yoğun yaşama ihtimalleri yüksektir.

Çatışmaların başladığı ancak göçlerin henüz kitleleşmediği süreçte, Sur halkının, elektrik, su, gıdaya ve sağlık hizmetlerine erişimleri yetkililer tarafından kısıtlanmıştır. Bu kısıtlamaların bir bakıma insanların evlerini terk etmeleri için yapılan uygulamalar olduğu görülmektedir. Çatışmaların artması ve yaşam güvenliğinin olmaması, göçlerin

18 https://www.karacadag.gov.tr/Dokuman/Dosya/www.karacadag.org.tr_47_YE3Z30YW_diyarbakir_surici_sosyo_ekonomik_analizi_projesi.pdf

hız kazanmasına ve insanların gidecek yer bulama sıkıntısı, gittikleri yerde karşılaştıkları uyum sorunları, maddi yetersizlikler nedeniyle maruz kaldıkları kötü yaşam koşulları, çocukların okul eğitimlerinden uzun süre uzak kalması gibi birçok sorunu beraberinde getirmiştir.

Sur'da 100 günü aşan sokağa çıkma yasakları süresince yaşanan çatışmalar sonucunda, Uluslararası Af Örgütü'nün raporuna göre, yaklaşık 40.000 kişinin zorla yerinden edildiği tahmin edildiği belirtilmiştir¹⁹. Yerlerini terk etmek zorunda kalan Surlular, kentin farklı mahallelerine dağılmışlardır. Çatışmalar esnasında yıkılan yapıların dışında, 1100 hasarlı yapının merkezi hükümetçe yıkıldığı dolayısıyla rapora göre yaklaşık 22 bin kişinin dönebilecekleri bir evlerinin olmadığı belirtilmiştir²⁰. Birleşmiş Milletlerin (BM) Ülke İçinde Zorunlu Göç Ettirme Konusunda Yol Gösterici İlkelerle bakıldığında: bireylerin keyfi bir biçimde yerinden edilemeyeceği; yetkili kurumların yerinden edilen kişilere barınma imkânı sağlaması; yerinden edilenlerin mal ve mülklerinin yıkım ve işgallere karşı koruma altına alınması; eğitim hakkının güvence altına alınması; güvenlik, gıda, sağlık ve temizlik koşullarının sağlanması gibi ilkeler ihlal edilmiştir.²¹

Bireylerin ilk sosyalleştiği kurum olarak aile, doğal afet, savaş ve çatışma süreçleri gibi kaotik ortamlarda yaşanan tahribatlar nedeniyle kırılmalar yaşayabilmektedir. Yıkımlar sonucunda açığa çıkan travmaların yanı sıra maddi-manevi çöküntü hali aile ilişkilerinde (hem eşler arası ilişkilerde hem de ebeveyn çocuk ilişkilerinde) değişikliklere neden olabilmektedir. Aile ilişkilerini etkileyen diğer önemli süreçlerden biri de göçtür; akran kültürlerini, eğitimi, özelemlerini ve çocuk-ebeveyn ilişkilerini etkilemesi (Mayall, 2018: 40) nedeniyle de bu çalışma da belirleyici bir konumdadır. Bu nedenle yerinden edilme süreci ve sonrasında, günümüz itibarıyla de devam eden kötü yaşam koşullarının, aile ilişkilerini “nasıl” etkilendiğini göçü merkeze alarak ele almaktayız. Her ne kadar 90'larda yaşanan zorunlu göçün etkileri yeni yeni gün yüzüne çıkıyorken,

19 Uluslararası Af Örgütü “Yerinden Edilen Ve Mülksüzleştirilenler Sur Sakinlerinin Evlerine Dönme Hakkı” 2016, <https://www.amnesty.org.tr/public/uploads/files/Rapor/TURKEY>

20 Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği, “Hasar Tespit & Zorunlu Göç Raporu” 30 Haziran 2016

21 <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/IDPersons/GPTurkish.pdf>

yasaklar süreci ya da genel bir tabirle kent çatışmalarının ebeveyn-çocuk ilişkisinde yarattığı tahribatı bu günden görmek ve yeni kuşaklara etkilerini kestirebilmek pek mümkün görünmemektedir.

Sur'dan Ayrılış ya da Eve Dönüşün İmkânsızlığı²²:

*“Gel doğduğun, büyüdüğün yer yok olsun...
İnsanın yeniden başlaması zor oluyor; alışamadık²³.”*

Diyarbakır'da ilk olarak 6 Eylül 2015'te ilan edilen ve belli aralıklarla yenilenen sokağa çıkma yasakları ve akabinde başlayan askeri operasyonlar, resmi olarak 06 Mart 2016 tarihinde sonlandırılmıştır. Bu süreç içerisinde yasaklı bölgelerde yaşayan insanların birçoğu yerlerinden edilmişlerdir. Çatışmaların artmasıyla evlerini terk etmek zorunda kalan aileler, göç etme sürecini şöyle ifade etmişlerdir:

“Evimize kurşunlar değdi, bomba değdi, kızımın evine birkaç ay misafir olarak kaldık. Çatışma bitince geri evimize geldik. Aslında ben o süre her yere gittim. Ama çare yoktu. Evimden de çıkmak istemedim ama mecbur işte...90'larda köyümüz yakıldı. O zamanlar çok kötüydü. Bebeğim 40 günlüktü. Kucağımda bebekle kocaman yangını suyla söndürmeye çalışıyordum. O zaman ki aklımla işte... Köyden çıkıp, Sur'a yerleştik. Evimizde halı bile yoktu, her şeyimizi kaybettik. Bir sürü ekinlerimiz vardı hepsi yandı. Devlet zulmü o zaman da aynıydı, şimdi de aynı. Sur'da da aynı şeyi gördük. Sur'da da ben hiç evimde oturmuyordum. Çok şeye tanık oldum. Çok şey gördük ama işte demek hala ekmeğimiz suyumuz var bu dünyada.” (Kezban, 59 Yaş, Cemal Yılmaz Mah.)

“Olayların çok fazla alevlenmesi, tırmanmasıyla göç etmek zorunda kaldık. Çatışmalar bize yakın değildi önce, o zaman çıkmadık çünkü çocuklar okula gidiyordu, maddi imkânlarımız el vermiyordu çıkmak için. Eşimin iş yerinin olduğu yerlerde çatışmalar vardı. Eşim işini bırakmak zorunda kaldı. Biz maddi durumumuzdan dolayı çıkamadık evimizden. Çünkü çıksaydık çocukların okula gidiş-gelişleri hepsi parayla olacaktı. Sonra çatışmaların Alipaşa'ya gelmeye başlayacağı söy-

22 İain Chambers (2014), “Göç, Kimlik, Kültür”, Ayrıntı Yayınları

23 Ahmet, 29 Yaş, Dabanoğlu Mah.

lendi. Baktık herkes toplanıyor, herkeste bir telaş, herkeste bir korku falan var, biz de çıkmaya karar verdik. Sur'da çatışmalar başladığında da biz kaynanamın evine gittik. Biz 5, onlar 3, 8 kişi beraber kaldık. İlk göçümüz ben daha çocuktum köyden çıkmak zorunda kaldık. Yine zorunlu bir göç yaşadık.” (Atiye, 39 Yaş, Alipaşa Mah.)

Katılımcılarımızın 13'ü 1990'larda yaşanan zorunlu göçler nedeniyle yerlerini terk edip Sur'a yerleşmişlerdir. İlk zorunlu göçten yaklaşık olarak 30 yıl sonra tarih başa sarmış ve yeniden yerlerini terk etmek zorunda bırakılmışlardır. Göç İzleme Derneğinin 2019 yılında, çatışmaların yaşandığı il ve ilçelerde yaptıkları kapsamlı saha çalışmasında, araştırmaya katılanların %36'sının 90'larda zorunlu göçe maruz kaldıkları tespit edilmiştir²⁴.

Suriye'nin Afrin kentinde yaşayan Mahmut, Afrin'de yaşanan çatışmalar nedeniyle 2015'te ailesiyle Diyarbakır'a yerleşir. Savaştan kaçtığı için elinde maddi hiçbir birikim olmayan Mahmut ve ailesi, Sur'da bir eve yerleştikten sonra eşi Zeynep ile birlikte bir esnafın yanında çalışmaya başlarlar. Henüz kaçıp geldikleri Afrin savaşının etkilerini atlatmadan, yeni ve yabancıları oldukları bir kentte çatışmaların ortasında kalırlar. Sur'dan çıkıp kendileri gibi göçle İstanbul'a yerleşen Mahmut'un ailesinde kalırlar. Ancak çatışmaların bitmesiyle yeniden Sur'a geri dönerler. Mahmut ve Zeyno Sur sürecini şöyle aktarmaktadırlar:

“Yaşamımız boyunca 4 göç yaşadık. Biz Afrin'deydik. Mahalle-mize girdiler. Bombalar attılar, fişekler patlattılar, bu böyle devam edince biz de oradan çıkmak zorunda kaldık. Başka bir yere gittik, gittiğimiz yerde yine Afrin'e bağlı bir yerdi. Savaş durumu gelişince oradan da çıkmak zorunda kaldık. Oradan işte Türkiye'ye geldik Sur'a. Buraya geldikten kısa bir süre sonra Sur'da da çatışmalar yaşanmaya başladı. Sur'dan da çıkıp İstanbul'a gittik. Sur'dan çıkıp İstanbul'a gitmek zorunda kaldık çünkü çocuklarımız çok küçüktü. Çocuklarımızın tekrardan savaş koşullarını yaşamalarını istemedik. Çünkü Sur öncesinde geldiğimiz yerdeki çatışmalardan çok etkilenmiş, korkmuşlardı. O yüzden Sur'dan çıktık. Çatışmalar bitince de Sur'a geri döndük.” (Mahmut, 37 Yaş, Hasırlı Mah.)

24 Göç İzleme Derneği (2019) “Sokağa Çıkma Yasakları ve Zorunlu Göç Sürecinde Kadınların Yaşadıkları Hak İhlalleri ve Deneyim Raporu”.

“Çatışma öncesi Sur’da bir lokantada eşimle birlikte çalışıyorduk. Sur’da çatışmalar başlayınca eşim işten çıktı ikinci el eşya alan bir yere gitti. Evimizde birkaç parça eşyamız vardı, İstanbul’da kalabilmek için elimizde biraz paramız olsun diye ev eşyalarımızı satacaktık. Eşim eşyaları alıp satmak için eve gittiğinde bir roket bizim evin olduğu sokağa düştü. Roket düştüğünde biz eşyalarımızı satmaktan da vazgeçip “bize para da lazım değil deyip” kaçarcasına İstanbul’a gittik. Evi eşyaları öylece bırakıp gittik. Buradan çıkma kararını böyle aldık. Çocuklarımız için gittik çünkü çok fazla patlama ve o patlamalar çok şiddetli gürültülerle oluyordu. İstanbul’da kaynanamlarda kaldık. Biz çocuklarla beraber 4 kişi gittik –o zaman bebeğimiz daha yoktu- kaynanamlar da 5 kişi kalıyordu evde. Biz gidince 9 kişi aynı evde yaşadık.” (Zeyno, 29 Yaş, Hasırlı Mah.)

“Sur bir savaştı, savaştan hiç çıkamadık²⁵”

“Sur olayları öncesinde hiç göç yaşamamıştım. Çatışma sonrasında buraya geldim (yine Sur’da farklı bir mahalleye taşınmış). Sur’dan çıktık. Olayları biliyorsunuz işte. Beyin ameliyatı oldum. Kapımın önünde bombalar vardı mesela haftada bir çatışma oluyordu. Mahalleye giden gelen belli değildi yani. Göç öncesi oturduğum ev benimdi. Evim yıkıldı. Zaten bir ay sonra gittiğimde evimi yıkık gördüğümde, başımdaki tomurcuk patladı. Acil ameliyata aldılar.” (Nahide, 37 Yaş, Hasırlı Mah.)

“Göç sürecinde yedi ev değiştirdim. Çok kötüydü ben o süreci anlatamam. Çok kötü bir süreçti. Ben sabahın şafağında çocuklarımı apar topar uyandırdım kurşunların altında ayakkabısız kaçtık. Hiçbir şekilde hiçbir şeyimizi kurtaramadık. Mücadele ettik. Orda gerçekten çok travmalar yaşadık. Psikolojimiz bozulmasına rağmen mücadele ettik çıkmamaya çalıştık ama mecbur kaldık. Ev benim de değildi babamın eviydi. Orada kalıyordum en azından yani muhtaç değildim kimseye. İyi kötü geçinebiliyordum maddi durumum fena değildi ama bir anda hepsi yok oldu. Çünkü orada kalamazdım orada zaten tehdit altındaydık. Çıkartıyorlardı bizi özel hareketçiler. Orada elektriğimizi suyumuzu kestiler biz orada

25 Mesut, 19 Yaş, Fatihpaşa Mah.

çok mücadele verdik ama çıkardılar bizi. Yani canımızı kurtarmak için çıktık. Olaylarla birlikte eşim, geçmişte yaşadığı sıkıntıların birikimi ile birlikte savaş sonrasında gelen travmaların etkisiyle beyni kaldıramadı ve bir yerde patlak verdi. Çünkü eşim buralı olmadığı için ve olaylara da ilk defa şahit olduğu için böyle oldu. Kendisi Türk, buralı değil. İzmir Karşıyakalı kendisi... Bu, bütün olan durumları olumsuzlukları kabul edemedi. Ta ki adam ruh ve sinir hastalıklarına yatırılsana kadar...” (Ayşe, 32 Yaş, Alipaşa Mah.)

Sur’da yaşanan çatışmalar nedeniyle ortaya çıkan hak ihlalleri çok boyutlu yaşanmış, Sur’da kalmaya devam eden aileleri yıldırma ve dışarıyla iletişimlerini kesmek için elektrik ve suları kesilmiştir. İnsanlar maddi kayıplar dışında, uzun süreler onaramayacakları psikolojik tahribatlar yaşamışlardır. Yaşanan fiziki yıkım ve psikolojik travmalar, insanların ciddi boyutlarda sağlık sorunları yaşamalarına neden olmuştur.

Çatışmaların başlamasıyla ortaya çıkan güvensiz ortamda çocuklar okula gidemeyenler eğitimlerine bir süre ara vermek zorunda kalırken bazı çocuklar ise eğitime adapte olamadıkları için okula devam etmek istememişlerdir. Çatışmalı süreçlerde liseye giden katılımcılarımız o dönemde yaşadıklarını şöyle aktarmışlardır:

“Sur sürecinde okumayı bıraktım. Okula adapte olamıyordum. Benim gibi okulu bırakan çok arkadaşlarım oldu. Okumayı tercih etmedik. Süreçten öncede okula gitmek istemiyordum. Okulu bıraktıktan sonra berberlik yaptım. Okumayı sevmiyorum. Evde 6 kişi yaşıyoruz, sadece babam çalışıyor. Benim berber dükkânım vardı. Çatışma sırasında yıkıldı. Mesleğim berberlik. Dükkânım yıkıldıktan sonra çalışmıyorum artık. Çatışma sırasında benle babam evimizi bırakmak istemedik. Olaylar çok yoğunlaştı. Annem ve kardeşlerimizi akrabalarımıza gönderdik. Bizde sonra çıktık. Ben ve babam dışında evdeki herkes çok korkuyordu. Kardeşlerim bize sarılıyordu. Seslerden çok korkuyordu. Ufak çocuklar çok korkuyordu. Onlar olmasa hiç etkilenmezdim. Evin en büyük erkeği benim. Olaylar esnasında benle babam tek kaldık, herkes baktık kimse kalmadı bizde çıktık. Biz 4 ay farklı akrabalarımızda misafir olarak kaldık. 4 farklı mahalle değiştirdik. Bir hafta amcamlarda bir hafta da-

yımlarda kalıyorduk. Kendi mahallemizi bırakmak istemiyorduk. Ama mecbur kaldık. 4 ay sonra ev kiraladık. Eski yerimizi daha da görmemişim, evimiz de yıkılmıştı.” (Mesut, 20 Yaş, Fatihpaşa Mah.)

“O dönem çok kötüydü. Evde ayakta duramıyorduk, o kadar silah bomba sesleri vardı ki annem bize emekleyerek yemek yapıyordu. Evimiz çatışmaya yakındı sürekli gaz, kurşun geliyordu. Hiçbir şekilde evde ayakta duramıyorduk. Apar topar taşındık. Hiç ev aramayı bile düşünmedik, nasıl oldu bilemedim. Çok kötüydü. Herkesin evi yıkılıyordu. Araçlar giremiyordu. Sur’dan çıkan geri gelemiyordu. Yaşlılar ağlıyordu, engelli çocukları olan vardı. Onlar için çok zordu. Millet eşyalarını çek çeklerle taşıyordu. Anons yapılıyordu. Sur olaylarında ben lise birinci sınıftaydım. Servisimiz eski halin orda bekliyordu. Eve yakın gelemiyordu. Bir sabah çıktım 5.50 de servise binmek için iki polisi silah doğrulttu “Elini kaldır” dediler. Kaldırmadım çünkü öğrenci kıyafetlerim vardı. Bana “terörist misin?” dediler. Ben “görmüyor musunuz öğrenciyim” dedim, çünkü okul kıyafetlerim vardı üzerimde, elimde resim çantam vardı. Kimliğimi sordular, yaşıma küçüktü kimlik taşı mıyordum. Sonra eve kimliğimi almaya gittim annemde peşimden geldi. Ben ona gelme dedim bağırdım çağırdım ama geldi. Sonra okula gittim dönüşte anons yapılıyordu ben tek başıma kaldım. O gün Sur’a girme yasağı başladı. Anneannemin evine gittim.” (Roz, 19 Yaş, Melikahmet)

Çatışma döneminde, evin büyük erkek çocuğu olması nedeniyle kendisi de o dönem çocuk olan Mesut, karşılaştığı şiddet ve yıkım karşısında çocuk olmaktan vazgeçerek kardeşlerini koruma misyonunu üstlenmiştir. Yaşadığı tanıklıklar nedeniyle okula devam etme isteğini bulamamıştır. Yine çatışma döneminde 14 yaşında olan Roz, yaşadıklarının etkisiyle hem kendisinin hem de kardeşlerinin okul eğitimlerindeki başarı seviyelerinin düştüğünü ve Sur’da yaşadıkları tanıklıklardan sonra yaşamlarını “tamamen değiştik” sözleriyle ifade etmektedir. Çatışma süreçlerine maruz kalan her birey bu durumdan çok yönlü etkilenmektedir. Ancak çocuklar ve ergen gençler açısından ele alındığında, tanık oldukları olayların etkisi ile yaşadıkları korku, gelecek endişesini arttırmış ve bu durum çocukların, erken yaşta bir çocuğun yükleneneğinden çok daha fazla yükü omuzlamak zorunda kalmalarına neden olmuştur.

Sokağa çıkma yasaklarının başlamasıyla birlikte çatışmaların ortasında kalan aileler, yasakların ve çatışmaların uzun süre devam etmeyeceği ve devlet güçlerinin ev, okul, cami gibi sürekli kullanılan mekânları hedef almayacağını düşünerek ilk ilan edilen yasaklarda evlerini terk etmemişlerdir. Ancak tanık oldukları şiddet, evlerine isabet eden merminler, sokak ortasında vurulan insanları görmeleriyle birlikte sürekli yapılan anonslar ve ev baskınları, yaşam güvenliğini tehdit eden koşulların artması sonucunda yerlerinden ayrılmak zorunda kalmışlardır.

Yapılan görüşmelerin birçoğunda aileler, çatışma nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kaldıklarını, çatışmaların bitmesiyle yeniden Sur'daki evlerine dönmeyi istediklerini belirtmişlerdir. TMMOB'un sokağa çıkma yasaklarının uygulandığı alanlarda hazırlamış olduğu kapsamlı raporda, Sur'da yasaklı 6 mahallede aralarında tescilli 87 yapı ve tescile değer 247 yapının da olduğu 3 bin 569 yapının yıkıldığı ve buna göre yasaklı mahallelerin alansal olarak %61'i, yapısal olarak da %72'sinin yıkıldığı kaydedilmiştir²⁶. Dolayısıyla birçok aile çatışmalardan sonra da evlerine geri dönmek istemişse de, geri dönebilecekleri bir evleri kalmamıştır.

Göç Sonrası Sosyal ve Ekonomik Uyum

Bir sarsıntının etkisi altında olduğumuzda, biz, ailemiz, arkadaşlarımız bir felaket rüzgârının estiğini hissederken, etrafımızdaki dünyanın hiç bir şey olmamışçasına devam etmesine, pencerelerde neşeli yüzlerin görünmesine şaşırırız.

Maurice Halbwachs²⁷

Diyarbakır kent merkezinde ilk yerleşim alanı olan Merkez Sur ilçesi, farklı zamanlarda farklı etnik ve dinsel topluluklara ev sahipliği yapmıştır. Sur'un tarih ve kültür birikimi kent kimliğinin de en önemli unsuru olmaktadır. Sur, özellikle 1990'lı yıllarda maddi yetersizlikler nedeniyle gerçekleşen ekonomik ve zorunlu göçlerin ilk durağı olmaktadır. Bu durum Sur'u zaman içerisinde tarihsel kimliğinin yanında bir de yoksullukla (ve yoksulluğun eşlik ettiği tüm unsurlar) anılmasına neden olmaktadır. Sur ilçesi günümüzde sosyo-ekonomik açıdan iki farklı profil çizmektedir.

26 <https://www.tmmob.org.tr/yayin/tmmob-yikilan-kentler-raporu>

27 Maurice Halbwachs (2017), "Kollektif Hafıza", Heretik Yayınları.

Çalışma kapsamında görüşülen kişilerin tamamı çatışma öncesinde yakın akrabalarıyla aynı binada ya da aynı mahallede olduklarını belirtmişlerdir. Yine aralarında bir kan bağı yoksa da komşularıyla da çok yakın ve samimi ilişkileri olduklarını belirtmişlerdir. Evlerin iç mekân kurulumunun (mutfak, banyo, tuvalet vs.) doğrudan kültür ile ilişkili olduğundan, ev mekânının algılanışı ve kullanım biçimi ihtiyaçlar doğrultusunda gerek görülürse evin yapısı ve mimarisinde değişiklikler yapıldığı gözlenmiştir²⁸. Sur bulunduğu lokasyon itibarıyla tüm kurumlara (Hastane, Belediye, Adliye vb.) yürüme mesafesinde olduğu için bir yerden bir yere gitmek için araba kullanmamakta, dolayısıyla ulaşım bir ücret ödememektedirler.

Tüm katılımcılar komşuluk ilişkilerinde güçlü bir sosyal dayanışmanın olduğunu belirtmişlerdir. Mahalle ve komşuluk ilişkilerindeki güven ve samimiyeti Mizgin “*Sur’da kendimizi daha güvende hissediyor-duk. Sur’da herkes akraba aile gibiydi*²⁹” sözleriyle ifade etmiştir. Mahallede maddi durumu iyi olmayan aileler varsa, tüm mahalle sakini bir olup aileye nakdi ve ayni yardımlarda bulunduklarını belirtmişlerdir. Mahallelerde gerçekleşen yardımlaşma kültürünü Mehmet şu sözlerle açıklamaktadır: “*Eskiden mahallede bir fakir varsa, her biri kendi evinden bir şey verdiği zaman o ailenin durumu normal oluyordu*³⁰”. Küçük-kırca’nın da ifade ettiği gibi, Sur’un kamusal ve dayanışmaya dayalı bir ev olarak inşası, özel alan ve mahremiyet mekânına rağmen değil, onunla ilişkisel bir biçimde kurulmaktadır (2018: 38).

Ekonomik olarak yaşadıkları güçlükler nedeniyle yasakların başladığı ilk zamanlarda evden çıkmamak için direnmişlerse de, çatışmaların yoğunluk kazanmasıyla birlikte evlerinden çıkmak zorunda kalmışlardır. Ayşe, o süreçte gitmek zorunda kaldıkları mahalleyi “*zaten gittiğimiz mahallelerde fakir mahallelerdi yani zengin mahallelere gidemiyorduk*.”³¹ şeklinde ifade etmiştir. Genel olarak çalışmaya dahil olan birçok katılımcının, göç için tercih ettikleri yerler sosyo-ekonomik açıdan zayıf

28 Zan Vakfı “Sur’da Yıkımın İki Yüzü: Kentsel Dönüşüm ve Abluka, Diyarbakır’ın Sur İlçesinde Kentsel Dönüşüm ve Abluka İlişkisi Analiz Raporu”, Diyarbakır, 2016

29 Mizgin, 19 Yaş, Savaş Mah.

30 Mehmet, 50 Yaş, Ziya Gökalp Mah.

31 Ayşe, 32 Yaş, Alipaşa Mah.

olan mahalleler olmuştur. Bunun nedeni ellerinde yaşamlarını idame ettirebilecekleri maddi varlıkların bulunmamasıdır. Çatışma ortamından ya hiç eşyalarını alamamış ya da sadece giyecek ve battaniye gibi eşyaları çıkarabilmişlerdir. Birçoğunun çalıştıkları iş yerlerinin Sur'da olması nedeniyle yasaklar boyunca iş yerlerinin kapalı olması, günlük ihtiyaçların karşılanmasında bile güçlük yaşamalarına neden olmuştur.

Yaşanan çatışmalar nedeniyle maddi-manevi birçok zorluk yaşayan ailelerin öncelikli sorunu barınacak yeni yerlerin bulunmasıydı. Diğer önemli bir sorun ise kendine özgü bir ilişki ağı geliştiren Sur sakinlerinin, gittikleri yerlerde onları nasıl bir sosyal ortamın beklediğini bilmemeleriydi. Gidilen yerlerde yaşanan uyum sorunlarını katılımcılar şöyle anlatacaklardır:

“Şimdi burada mesela biz göç ettik. Mesela buradan cezaevine bir kamyon 50 liraya taşıyordu (çatışma öncesini kastederek). Hal'in yanında kamyoncular var onlar berbat bir şeydi. Bir yükü buradan 600-700 liraya götürüyorlardı. Bir gün belediye gelmedi yakalarına yapışmadı “ bu vatandaşlar zaten mağdur olmuş, göç ediyor siz niye fazla para alıyorsunuz” bir tanesi bile bir gün gelmedi, onlardan (kamyoncu-nakliyecilerden) hesap sormadı. Birinci kırılmamız budur belediyeye. Ondan sonra “bunlar zaten mağdur olmuşlar bir de siz de mağdur etmeyin” demediler. Yasak sürecinde Bağlar'a taşındık. Bir ay kadar kaldık. Ev kiraladık. Orya gittiğimizde de her sabah hal'e (Sur ilçesinde bulunan eski sebze halini kastediyor) gelip bekliyorduk, ha bugün ha yarın çatışma biter diye her sabah oraya gidiyorduk. Böylece 3 ay boyunca dükkânım kapalı kaldı. Evler taşındıktan ve Sur boşaltıldıktan sonra bu kamyoncular milletin evine gidip eşya çalışıyorlardı. Belediye yine de sahip çıkmadı. Zaten Bağlar'da binada bir daireye girdik. Mesela Xançepek'te (Hasırlı Mah.) yaşıyorduk, Xançepek'te öyle evler yoktur. Mesela burada dairedir, gidip kiraliyorsun, hiçbir Allahın kulu gelip demiyor “sen hoş geldin” bile. Bir Allahın kulu gelmedi demedi “hele açsınız toksunuz. Paranız var mı yok mu?” hiç sormadılar. Ama en çok belediyeye kızdık. Çünkü bir gün “bu insanlarımız burada, bu adamlar niye bunlara zulüm ediyor” bile demedi. Mesela Bağlar'da kiraya gittiğimizde evlerin kirası 500 ise, bizden 800 lira

alıyorlardı. Kapıcı parasıdır, bina gideridir yani çok zordur. Mesela bir gelirin yok, bir şey yok, çalışmıyorsun, hep cepten... Üç ay dükkânım (Sur'da) kapalı kaldı.” (Ali, 56 Yaş, Hasırlı Mah.)

Çatışmaların yoğunluk kazanmasıyla birlikte yerlerinden ayrılmak zorunda kalan aileler, kriz anlarını ranta dönüştüren fırsatçıların ağına düşmekten kurtulamamışlardır. Bazı nakliyeciler ve ev sahipleri, Sur'da yaşayan insanların yerlerini terk etmek zorunda kaldığı bilgisine sahip olmalarına rağmen, kira ve nakliye fiyatlarını artırarak gayri ahlaki bir tutum sergilemişlerdir. Bu ve benzeri durumlarla karşılaşan insanlar, bir umut olarak gördükleri Belediyelerin, olaylara müdahale etmemesi ve mağduriyetlerin giderilmesine dair adım atılmamış olmasına tepki göstermişlerdir.

Sur'da çatışmaların yaşandığı dönemde henüz mahallesinde ayrılmayan Mesut ise, o süreçte yaşananları şöyle anlatmaktadır:

“Sur'da savaşı yaşarken, Hasan Paşa hanında millet nargile içiyordu. Bu çok zorumuza gidiyordu. Üstümüz başımız yırtık bir şekilde çatışmanın olmadığı yerlere gittiğimde, hayat çok normaldi. Ben çatışmada arkadaşlarımı kaybettim. Birçok ölüme tanık oldum. Bu yüzden kendi eski mahallem dışında hiç kimseyle ilişkilennem. O süreçte başka mahallelerden boşaltılmış evlere hırsızlık yapmaya gelenler oluyordu. Eski mahallemiz çok farklıydı, o çevrede iyi bir şey yoktu. Alkol, madde bağımlılığı her şey vardı. Oradaki çocuklar okumuyordu. Hırsızlarda çoktu. Ama hepimiz birbirimizi tanıyorduk. Paraya ihtiyacımız yoktu. Misafir kaldığımız dönemlerde rahat değildik. Kendi evimiz gibi değildi. Beni etkileyen tek şey eski mahallemden arkadaşlarımdan uzak olmamdı. Biz şimdi yabancılık çekiyoruz. Eski mahallemizde hepimiz bir çember gibiydik. Şimdi ancak karşılaşınca selamlaşıyoruz. Eş dost sormuyor bizi öyle işte. Çok zordu. Bazen aç kalıyorduk. İnsan her zaman kendi evinde daha rahattı. Misafir kaldığımızda yemeğimiz içmemiz vardı. Babamın işi Sur'da olduğu için işe gidemedi, biriktirdiklerini de yedik. Bir şey kalmadı.” (Mesut, 19 Yaş, Fatihpaşa Mah.)

Çatışma sürecinde 16 yaşında olan Mesut, çatışmalara ya da sokağa çıkma yasaklarına kısa süreliğine ara verildiği zamanlarda, yiyecek temin edebilmek amacıyla yine Sur'da ama çatışmaların olmadığı bölgelere gittiklerinde, yaşamın normal bir şekilde seyretmesi karşısında yaşadığı şaşkınlığı dile getirmektedir. Bu dönemde yaşadığı yakınlarının kaybı ve tanık olduğu olaylar karşısında bir matem havasına bürünmüş ve kendi içine kapandığını belirtmiştir.

Her ne kadar kent suçluluğunun olduğu bir mahallede yaşadığını belirtse de, orada var olan sosyal ilişkiler içinde kendini güvende hissettiğini, yine maddi anlamda zorluk yaşamayacağı bir ortama sahip olduğunu ifade etmektedir. Evleri yıkıldığı için bir daha eski mahallesine gidemeyen Mesut, kayıp yaşayan birçok insan gibi, kaybettiği şeyi yüceltme eğilimi göstermektedir. Bu da psikolojik olarak geçmişle bağının daha da güçlenmesine ve gidilen yerle bağ kurulmamasına sebebiyet vermektedir.

Çatışma sonrası gidilen yerde, yeni komşular ve ev mekânının farklılaşmasının yarattığı etkileri şöyle aktarmışlardır:

“Sur çok farklı bir yer zaten, tüm komşular anne-baba, abla-kardeş gibiydiler. Şimdiki komşularımızı tanımıyorum bile... Sur samimi ve sıcak bir yerdi. Ailemiz de bizi dışarı çıkma konusunda hiç kısıtlamıyordu ama şimdi markete gidince bile kaç defa arıyorlar. Bizim daha önce evimiz çok küçüktü, nerdeyse hepimiz aynı odada uyuyorduk. Birlikte daha çok zaman geçirirdik, ancak şimdi herkes odasına çekiliyor. En son ailecek ne zaman birlikte oturup sohbet ettiğimizi hatırlamıyorum. Sur gecekonduların olduğu bir yerdi. Camı açsan karşı komşuyu görüp, selamlaşabiliyorduk. Ama şimdi karşı komşumuzu bile tanımıyoruz. Ne bileyim biz Sur'da gece yaralarına kadar komşularda otururduk hatta gece uyumaya da kalırdık ama şimdi öyle değil, aslında apartman hayatına da hiç alışamadık. Ben birçok arkadaşım ile görüşemez oldum. Her biri bir yere gitti. Eskiden daha çok bağlıydık. Tek oda da kalıyorduk ama şen şakraklık. Mesela apartmana taşındıktan sonra aidatın ne olduğunu öğrendim. Sur da kapıcı, bina masrafı yoktu. Şimdi zor geçiniyoruz.” (Mizgin, 19 Yaş, Savaş Mah.)

“Bağlar’daki ve Sur’daki yapılar farklıdır. Oradaki (Bağlar ilçesini kast ediyor) oda sayıları farklıdır. Belki Sur’daki evlerden daha rahattır. Ama Sur’da komşuların var, çevren var, akrabaların var. Bir ihtiyacın oldu mu sorun olmuyor. Gidebileceğin yerler çok. Ama diğer tarafta (Bağlar’da) öyle değil, herkes kapısını kapatıyor, bina da kim ölmüş kim kalmış, kim açtır kim toktur kimsenin kimseden haberi olmuyor. Diyarbakır’da sosyal yaşantı dediğiniz nedir biliyor musunuz? Evden işe, işten kahveye, kahveden de eve. Çocukların psikolojileri bozuldu. Okula karşı ilgileri azaldı. Şimdi çocuğa bir baskı da yapamıyorsun. Ancak konuşarak ikna etmeye çalışıyorsun o da etkili olmuyor. Yer değişikliği en çok çocukların okuldan soğumasına neden oldu.” (Mehmet, 50 Yaş, Ziya Gökalp Mah.)

Sur’un tarihsel ve kültürel yapısı etrafında şekillenen mekânsal özgülüğü, mahallelerin, sokakların ve insan ilişkilerinin biçimlendirilmesinde önemli bir role sahiptir. Maddi kültür öğelerinden biri olan konut tipi, Sur’un toplumsal ve tarihsel özellikleriyle uyumlu olarak gelişmiştir. Birbirine yakın olarak inşa edilen sıralı ya da aynı avluya bakan evlere sıklıkla rastlanmaktadır. Yine evler barınma gereksinimini karşılamak üzere yapılan evler olduğu için daha küçük ve az fazla 3 odalı evlerdir. Yapının fiziksel özellikleri bireyselleşmenin önüne geçecek bir özellik gösterse de, aile içinde yaşayanların daha fazla birlikte zaman geçirmelerini sağlamaktadır. Evlerin mekânsal yakınlığı ise, komşuluk ilişkilerinde güvene dayalı, samimi ilişkilerin gelişmesinde de önemli bir etken olmaktadır. Mahallede herkes herkesi tanıdığı için gündelik alışverişlerin yapıldığı bakkal, manav, fırın gibi esnaflarla yürütülen ekonomik ilişkiler de karşılıklı güvene dayalı (alacak-borç ilişkileri, alışveriş yapıp genellikle eline para geçince ödemenin yapılması) gelişmektedir. Konuyla ilgili Zan Vakfının yapmış olduğu alan araştırmasında, yerlerinden edilen ve TOKİlere yerleştirilen Surlu ailelerin, güven ilişkisine dayanan sosyo-kültürel, ekonomik (borç, veresiye) ve politik (örgütlülük) ilişkilerin gündelik yaşamda devam etmemesi, hem yerleşilen mekâna, hem de yeni karşılaşılan komşulara yabancı olma durumunun, aileleri olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir (2016: 12).

Dolayısıyla ister şehrin dışında yer alan TOKİ’lere ister şehir merkezinde başka ilçelere yerleşilmiş olsun, ailelerin gittikleri yerlerde karşılaştıkları sosyal ve mekânsal farklılıklarla birlikte değişen yaşam

koşulları, gündelik yaşam alışkanlıklarında, sosyal ilişki ve iletişimlerinde, mekânın düzenlenmesinden kullanımına kadar birçok şeyde değişime neden olmuştur. Karşılaştıkları manevi kırılmalar dışında zorlayan maddi koşullar da, uzun süreler sosyal yaşama uyum sürelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Her şeyden önce aileler Sur'da ya ev sahibi ya bir yakının evinde kira ödemeden yaşayan ya da çok cüzi fiyatlarla kira ödemektedirler. Yine müstakil evlerde yaşadıkları için aidat ve kapıcı ücreti olması; Sur'dayken gidebilecekleri yerlere yürüme mesafesinde olmaları gibi maddi yükümlülüklerini azaltan pratikler gidilen yerde ekstra masraflarla karşı karşıya kalmalarına neden olacaktır. Daha önce gündelik yaşamlarında bu kadar öne çıkmayan para, yeni yerleşilen yerlerde Roz³²un da ifade ettiği gibi “Orada her şey paraya dönüştü”. Bu ekonomik durumu zaten iyi olmayan aileleri olumsuz etkilemektedir.

Evi yıkıldığı için terk etmek zorunda kalan, ancak yıkıldığı evden çok uzaklaşmadan yine Sur'da çatışmaların olmadığı bir mahalleye taşınan Nahide', o süreçte karşılaştığı zorlukları şöyle aktaracaktır:

“Aslına bakarsanız Sur'dan çıkmadım. Eski evimle aramda 150 metre kadar bir mesafe var. Diyarbakır tüm ilçe ve mahalleleriyle Diyarbakır'dır. Benim insanlarım, benim Kürt halkım -ki ben de Kürdüm- benim çocuklarımı aralarına almadılar, bu mahalle evet, bu mahalle. Ki benim sokağımın arka tarafıdır, benim çocuklarım dışlandı burada. Benim çocuklarım oyunlara alınmadı. Yok, işte “siz PKK'lilere (Kürdistan İşçi Partisi) destek vermişsiniz, hak etmişsiniz ki siz buradasınız” dendi. Benim çocuklarım hurpalandı, hor görüldü. Yani ben çocuklarımı buraya kabul ettirebilmek için, her gün tek tek bir aileyle tartıştım, kavga ettim. Mesela dedim “siz orada mıydınız? Destek verip-vermediğimi gördünüz mü? Yok.” yani öyle böyle biraz zamanla her şey rayına oturdu. Eski evimde 9 sene oturdum. Ben oraya gelin gitmiştim. Orada komşularıyla mesela, can ciğerdik. Kapılarımız açıktı. Onlar gelir, ben giderdim. Tamam eskiden menfaat vardı ama şimdi daha fazla var. Göç ettikten sonra çok şey değişti. Mesela oradayken (Eski mahallesi) yaşamımız düzenliydi, sağlığımız olsun, geçimimiz olsun. Tamam, eşimin

32 Roz, 19 Yaş, Melikahmet

o sıralar İŞKUR'a da giremiyordu ama yani nasıl diyeyim bir şeye muhtaç değildik. E şimdi eşim çalıştığı halde birçok şeyde çok fazla sıkıntı çekiyoruz. Mesela çocuklarım okula gidiyor, çantaları olsun, kıyafetleri olsun alamıyorum. Onun bunun verdiğiyle, çoğu zaman çöpün üstünden bulduğum kıyafetleri getirip giydirmişim. Halen de giydiriyorum.” (Nahide, 37 Yaş, Hasırlı Mah.)

Sur'da yaşanan çatışmalar nedeniyle kişilerin maruz kaldığı kötü koşullar ve yaşadıkları tanıklıklar, gelecek beklentilerini zayıflatmış, yaşama karşı daha kırılğan bir tavra sahip olmalarına neden olmuştur. Bauman'ın da ifade ettiği gibi, yabancılar tam da günlük olarak etkileşimde olduğumuz ve ne beklediğimizi bildiğimize inandığımız insanlardan farklı olarak, korkutucu şekilde öngörülemez olmaları nedeniyle her şeyi yok edebilir oldukları için kaygıya neden olma eğilimindedirler (2019: 14). Bauman bu tespiti, savaşlar nedeniyle ülkelerini terk ederek Avrupa'ya yapılan kitlesel göçler sonucunda toplumda oluşan “yabancı” algısını ifade eder. Ancak katılımcının ifade ettiği yaklaşımlar, başka mahalle değil, başka ilçe ve ya il değil, yıkılan evinin bir sokak ötesinde karşılaştığı dışlanmayı ifade etmektedir. Yaygın olarak karşılaşılan bir durum değilse bile, ötekileştirmenin en temel nedeni yaşanan çatışma ortamını meşrulaştırmak suçlu üretmek adına yapılan propagandalar-dır. Diğer bir neden ise çatışmalara yakın yerlerde yaşayan insanların yaşanan şiddete direkt tanık olmaları karşısında oluşan korku ve endişe nedeniyle geliştirdikleri bir savunma olabilmektedir. Ya da Bauman'ın da ifade ettiği gibi “ahlaki panik” toplumsal refahı tehdit eden bir kötülük olduğunda, çok sayıda insan arasında korku hissi yayılmaktadır (2019: 9-10). Dolayısıyla çatışma ortamının yarattığı korku ve endişe durumu insani açıdan anlaşılabilir bir durumdur. Ancak çatışmalı ortamdan kaçıp, sığındıkları yerlerde komşuları tarafından ötekileştirilmek, sadece korkuyla açıklanacak bir durum olmanın çok ötesindedir.

Yine bütün yaşamını Sur'da geçiren Ahmet³³, çatışmalar nedeniyle evini terk edip Ofise semtine yerleştiğinde, karşılaştığı manzara karşısında yaşadığı şaşkınlığı “Las Vegas'a gelmişiz” şeklinde aktarmaktadır. Çatışmalar başlamadan önce Sur'un dışına çıkma ihtiyacı hissetmeyen

33 Ahmet, 29 Yaş, Dabanoğlu Mah.

Ahmet, yaşadığı şehrin farklı merkezleriyle aralarında açılan sosyo-e-konomik ve kültürel farklılığın boyutlarıyla yüzleşince “dışarıda kalınca çok yabancılık çektik” ifadesiyle, yabancılık duygusunun yarattığı yalnızlığı da vurgulamaktadır.

Yetişkinler gibi çocuklar da gidilen yere uyum sorunu yaşamıştır. Çocuklarla gerçekleştirilen atölyelerde, çocukların gidilen yerde yaşadıkları uyum sorunlarını dile getirirken kullandıkları ifadeler dikkat çekiciydi. Atölyede yer alan çocukların büyük bir çoğunluğu çatışmaların öncesinde Sur’un dışına çıkmadıkları için gidilen yerde hissedilen yabancılık duygusunun hem maddi/fiziki yapıda (ev, sokak vb) hem de sosyal yapıda (arkadaşlık ilişkileri, oyun kurma biçimleri vb) yaşamışlardır. Çocuklar özellikle sokağından ve arkadaşlarından ayrılmış olmanın getirdiği üzüntüyü: “*Sur’da kapıdan, pencerelerden bir birimizi çağırıyorduk, aşağıda buluşup top oynuyorduk falan, oyun oynuyorduk. Gittiğimiz yerde ne kapıyı çalan vardı ne kimse çağırıp konuşuyor... Sokakta ses yok...*” ya da “*Yalnızlıktan çok sıkılıyordum. Buraya (Sur’a) geri dönmek istiyordum.*”³⁴ şeklinde ifade etmişlerdir.

Karşılaştıkları yeni yaşam alanlarında yaşadıkları bu yabancılık duygusuna eşlik eden diğer bir duygu ise “utanma”dır. Çocuklar gittikleri yerlerde arkadaşlık kurmada yaşadıkları zorlukları “*İlk gittiğimde kimseyi tanıımıyordum. Daha önce hiç oraya gitmemiştim. Sınıfa ilk gittiğimde kafamı yerden hiç kaldırmadım. Biliyordum oradakilerin beni dışlayacağını*”; “*O zamanlar ben arkadaşlık kurmaktan utanıyordum, arkadaş olmaktan zorluk çekiyordum. Onun için hep evde tek başıma oturuyordum. Kendime televizyon izliyordum. Mutsuzdum*”³⁵ ifadeleriyle anlatmışlardır. Çocuklar, içinde doğdukları sosyal ortamı kaybetmiş olmanın getirdiği mutsuzluk bir yana tanımadıkları bir çevrede yer edinmekte yaşadıkları zorluklar, onların daha fazla yalnızlaşmalarına ve içe kapanmalarına neden olmuştur. Savaş ve çatışma ortamlarının neden olduğu travmaların ardından çocuklarda, öfke patlamaları, huzursuzluk, kendini suçlama, tedirginlik, gerginlik, irkilme, saldırganlaşma davranışları da savaşın getirdiği travma sonrası çocuklarda gözlemlenen durumlardır (DİSA, 2018: 23).

34 02.02.2020 Tarihli “Sevgi ve Güven alanı” Atölye Çalışması

35 01.02.2020 Tarihli “Sevgi ve Güven alanı” Atölye Çalışması

Göç Sonrası Değişen Aile İlişkileri

Aile, bulunduğu toplumun, tarihsel ve kültürel, maddi-manevi ve ekonomik birikimi ile şekillenen dolayısıyla her toplumda farklı özellik ve işlevlere sahip olabilen en eski ve en önemli kurumdur. Tüm toplumlarda olduğu gibi Kürt toplumunda da önemsenen ve korunan bir konumdadır. Aile kurumunu önemli kılan, temelde beklenen en önemli pratik, toplumsal normlara uyumlu bireyler yetiştirmektir. Ancak toplumlar dolayısıyla aileler için de yaşam düz çizgisel bir yolda ilerlememektedir. Savaşlar, çatışma ortamları, doğal afetler gibi toplumsal kırılma/travma yaratan olaylar, aile ilişkilerinde ve ailelerin yapısal özelliklerinde de dönüşüme yol açabilmektedir.

Çatışma öncesi ve sonrasını karşılaştırıldığında, genel olarak aile ilişkileri özelde de eşler arası ilişkilerde yaşanan değişimler sorulduğunda katılımcılar şöyle yanıtlamaktadır:

Eşime eskiden daha fazla zaman ayırıyordum. Şimdi biraz... Hani diyoruz ya, her şeye yetişmemiz lazım. Yetişmezsek olmuyor. Çok uğraşmak zorunda kalıyorum, o yüzden uğraşı yapamıyorum (zaman ayıramamayı kastediyor). Zaten sabah çıkıyorum, bir kahvaltıda görüyorum onu. Gece geldiğimde de hepsi yatıyor. Çok çok ya kalkar (eşi), o da iyi niyetine kalkar, yemek hazırlar, yoksa dolaptan iki bir şey atıştırıp yatarım.” (Ahmet, 29 Yaş, Dabanoğlu Mah.)

“Ben bazen çocuklar (Eşini kastediyor) beni dinlemeyince dışarı çıkıyorum. Hani diyorlar ya ‘evin neşesi arada bir tartışmadır’ yani. Tabi şiddet, vurma kırma değil. Şimdi ben kendi dediğimi o kendi dediğini dayatınca sorun çıkıyor, zıtlasmalar oluyor aramızda. Eskiden böyle bir şey yoktu aramızda. Bütün ekonomik ihtiyaçlar karşılanabiliyordu sorun çıkmıyordu. Bayanların %90’ı o şekildedir, ekonomik özgürlükleri varsa bir problem olmaz yani.” (Mehmet, 50 Yaş, Ziya Gökalp Mah.)

Çatışma öncesinde aileler, Sur’da, alışık oldukları düzenin yıkılmasıyla birlikte değişen koşullar karşısında, uyum sağlayabilmek ve maddi sorunları giderebilmek için çok daha fazla çaba sarf etmek zorunda kalmışlardır. Ataerkil aile özelliğine sahip aileler, kadınların çalışmasına sıcak bak-

madığından dolayı ekonomik yükümlülükler sadece erkekten beklenmektedir. Daha fazla çaba, daha fazla mesai aile ile daha az zaman geçirmek, aile ilişkilerinin zayıflamasına neden olmaktadır.

Bu çalışmaya katkı sağlayan erkek katılımcılarımız, eşleri ile ilişkilerinde yaşanan değişimler sorulduğunda, sözle ifade edilmese de “özel” alanlarının sorgulandığı düşüncesiyle ya bu soruyu cevaplamak istememiş, ya da maddi sıkıntıları kadınların probleme dönüştürmesi nedeniyle eşler arasında tartışmaların yaşandığını belirtmişlerdir.

Çatışma süreci ve sonrasında aile ilişkilerinde yaşanan değişimlerin dışında çatışma sürecinde ortaya çıkan maddi sorunlar ve buna eşlik eden fiziksel ve psikolojik sorunları kadınlar şöyle aktarmaktadır:

“Tabi eşimle aramda kopukluk oldu. Artık huzur kalmadı. Mutlu değildik. Biz zaten oradaki çatışmalara bizzat şahit olduğumuz için biz kendimizi kolay kolay toparlayamadık. Sürekli bir korku ve panik havası vardı. Sürekli bir şey olacakmış gibi hissediyorduk. Eşim işsiz kaldı ve zaten yabancısı buralara. Yani eşim de gerçekten çok kötü oldu. Eşim eve gelememeye başladı. Bunalmaya başladı artık birbirimizden kaçmaya başladık. Çünkü ondan bir şey istediğim zaman yapamıyordu. Ben bile bile bunu istiyordum. Yapamadığı, karşılayamadığı için kaçıyordu bizden. Çünkü elde yoktu avuçta yoktu. Velhasıl çok kötü şeylerdi. İşimiz gitti, huzurumuz gitti. Ben önceden evimin hanımıydım ama şu an günlük temizliğe gidiyorum ve huzurlu değilim. Çünkü eşim hasta, hepimizin psikolojisi bozulmuş. Benim artık eskisi gibi aileme yuvama sıcaklık vermediğimi biliyoruz. Çünkü bunda benim elimde olan bir durum değil.” (Ayşe, 32 Yaş, Alipaşa Mah.)

“Sur’dan çıktık. Olayları biliyorsunuz işte. Beyin ameliyatı oldum. Eşimle aramızda bağlılık çoğaldı. Hani eskiden de bir birimize kıymet verirdik ama şimdi daha fazla bağlandık bir birimize. Ben eşimin böyle değişeceğini beklemiyordum. Daha önce de sevgi ve bağlılık vardı ama hissettirmiyordu bana. Bu olaylardan sonra, e birde sağdan soldan kimse bizi evine de almayınca baktık ki bizim birbirimizden başka kimsemiz yok, o zaman daha fazla kenetlendik birbirimize.” (Nahide, 37 Yaş, Hasırlı Mah.)

Aynı çatışma ortamından farklı düzeylerde etkilenen ailelerin, yaşadıkları karşısında edindikleri tutum birbirileri ile olan ilişkilerine yansımıştır. Eşinin psikolojisinin bozulmasıyla birlikte ailesini uzun süreler yalnız bırakması, maddi manevi sorumluluklarından kaçması, Ayşe'nin tüm yükü tek başına omuzlamasına neden olmuştur. Maddi sıkıntılar yaşadıkları için çalışmak zorunda kalan Ayşe, bu yeni durumu hazmetmemekte dolaşısıyla eşine öfke duymaktadır. Kendisinin ve çocuklarının psikolojisinin iyi olmadığına farkında olmasına rağmen, yaşadıkları çaresizliğe çözüm bulamadığı için öfkesini yenemediğini belirtmektedir.

Olayların patlak vermesiyle evinden ayrılan Nahide, çatışmaların durmasıyla evinin yıkıldığını görünce yaşadığı üzüntünün neden olduğunu düşündüğü ağır nörolojik bir rahatsızlık geçiriyor. Evinin yıkılması, eşinin işsiz kalması, zor zamanlarında destekçilerinin olmaması ve geçirdiği ağır rahatsızlık, eşiyle ilişkilerini güçlendirmiştir. Yaşanan travma karşısında bir aile tamamen savrulurken bir başka aile birbirlerine destek olarak, aile bağlarını güçlendirmişlerdir.

Çatışma sürecinde ev kiralama imkânı bulamayıp yakın akrabalarında kalmak zorunda kalan katılımcılar ise o dönem ilişkilerde yaşanan değişimleri şöyle aktarmaktadır:

“Elbette kaynanamlarla yaşamaya başladığımızda hem eşimle hem de çocuklarla problemler yaşadık. Nasıl yaşanmasın ki? Çünkü zaten ancak kendilerine yetebilecek bir dairede yaşıyorlar. Dolayısıyla sana özel bir oda vermiyorlar. Biz onların eşyalarının olduğu odalarda ve yine onların eşyalarını kullanarak yaşıyoruz. Yani rahat olamıyorsun haliyle. Ne kadar kaynananın evi olsa ve ne kadar iyi olsalar da serbest değilsin, rahat olamıyorsun. Eş olmanın sorumluluklarını yerine getiremiyorduk. Çünkü çocuklar da bizimle uyuyordu. İstanbul çok zahmetlidir. Masrafi çoktur. İstanbul’da ayrı bir eve çıkıp rahat yaşabilmek için elinde çok fazla para olması gerekiyor. Biz orada bir fabrikada çalışıyorduk. Sabahın 7’sinden akşamın 8, 9 hatta bazen 10’una kadar çalışıyorduk. Plastik fabrikasıydı çalıştığımız yer. En az maaşı da Suriyelilere veriyorlardı. Hem Suriyeliydik hem de Kürt’tük. Kürtleri sevmiyorlardı. İstanbullular Suriyeli Kürtleri sevmiyorlardı ama

Arapları seviyorlardı. O yüzden çatışmalar bittiği gibi Diyarbakır'a döndük. Burada eşimle aramızda hiç bir sorun yok. Zaten aynı yerde de çalışıyoruz. (Zeyno, 29 Yaş, Hasırlı Mah.)

“Kendi evimizdeyken birbirimize daha fazla ilgi gösterebiliyorduk. Daha rahattık. Çünkü misafir gibiydik, kendi evimiz gibi benimseyemedik. Eskiden kaynanama misafirlğe gidip gelirdik, o şekildeydi. Tatlı tatlı gider gelirdik. Ama evde kalma sürecimiz arttıkça her şey farklılaştı. Kaynanam yaşlıydı, mesela küçük kızım makinesine bile dokunduğunda kızmaya başlardı. İşte bozuluyor dokunma, karşıma gibi, evinde olduğun gibi olmuyor tabii. Ben de rahatsızlık duymaya başladım ve eğer böyle devam ederse kaynanamla anlaşamayacağız yani. Çocuktur sonuçta yaramazlık da yapar, her şeyi yapar çocuk. Ben bu durumu eşime hiç yansıtmadım.” (Atiye, 39 Yaş, Alipaşa Mah.)

Katılımcılar çatışma süresi boyunca kaynana evinde kalmışlardır. Orada geçirdikleri süre içerisinde kendilerine ait bir mekâna sahip olmadıkları için ne eşler arasında ne de ebeveyn ve çocuklar arasında sağlıklı bir ilişki gelişmemiştir. Her ne kadar kalıcı bir şekilde yerleşilmişse de kaldıkları sürenin uzaması nedeniyle evin diğer sakinleriyle de çocuklar üzerinden gerilimler yaşanmıştır.

Sur'a zaten bir savaştan çıkarak gelen, Suriye uyruklu, Kürt kökenli olan Zeyno, İstanbul'da kalan kayınvalidesi dışında gidebilecekleri hiçbir yakınları olmaması nedeniyle İstanbul'a gitmek zorunda kalmıştır. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de ucuz iş gücü olan mülteci ve sığınmacılar, diğer vatandaşlardan daha fazla çalıştırılmalarına rağmen asgari ücretin çok altında olan ücretlerle çalıştırılmaktadırlar. Bu nedenle kazandıklarıyla ailesiyle ayrı bir ev kurma imkânı bulamadığı için akraba evinde kalmaya devam etmek zorunda kalmıştır. Bir de etnik kimlik meselesi de devreye girince ayrımcı politikalara daha fazla maruz bırakılmışlardır. Karşı karşıya kaldıkları sorunlar nedeniyle, Sur'da çatışmaların bitmesiyle birlikte, Sur'a geri dönüp yeniden ev kurmuştur.

Şimdiye kadar eşiyile aralarında her hangi bir problem yaşamadığını belirten Gurbet, ancak çatışma sürecinde yaşadıkları tanıklıklar nede-

niyle her an her şeyi yitirebileceği korkusu ve gelecekte onları bekleyen belirsizliğin, ilişkilerine nasıl yansındığını şöyle anlatacaktır:

“Bugüne kadar eşim bana kötü bir kelime kullanmamış. Beni incitmemiş. O kadar yıldır beraberiz daha bana el kaldırmamış. Çocuklarım şahittir. Akşamları bazen bahçeye (çay bahçesini kastediyor) gidiyor. Maaşı asgari ücrettir ama 1700 lira veriyorlar. Eksik veriyorlar maaşını. O yüzden ekonomik olarak geçinemiyoruz. Şimdi de bir birimize danışıyoruz ama kalbimize soğukluk girmiş. Mesela aşağıda bir bodrumumuz var açacağız ama savaştan sonra ne o açmaya hevesli ne de ben. Mesela çatımız damlıyor, mesela savaştan önce olsaydı çoktan yapmıştık ama şimdi öyle kopmuşuz yaşamdan, soğumuşuz. Konserve yapmışız mesela acaba yiyebilecek miyiz? Diye düşünüyoruz. Bize kısmet olacak mı? Kaçacak mıyız, burada mı kalacağız? Diye sürekli kalbimizde bir tedirginlik var. Eski şevkimiz, zevkimiz yok. Yaptığımız her şeyde acaba? Diye düşünüyoruz.” (Gurbet, 34 Yaş, Hasırlı Mah.)

Çatışmalı süreçte Roz’un babası, bir sabah işe gitmek için evden çıktığında gözaltına alınıp tutuklanmış ve babanın yokluğunda hem aile içinde yaşadıkları gerilimleri hem de baba tarafından akrabalarının yaklaşımları nedeniyle o dönem yaşananları şöyle aktarmaktadır:

“Babamın ailesi, bizim Seyrantepe’de³⁶ onlara yakın oturmamızı istiyorlardı ama onlar çok baskıcı olduğu için annem kabul etmedi yoksa başımızı kapatacaklardı. O süreçte babam cezaevine girdi. Babam belediyede çalışıyordu. İşe gidince Sur olaylarında babamı panzerler durdurdular, yakalama emri var deyip götürdüler. Ailesi de onu yalnız bıraktı (Baba tarafı akrabalarını kastederek). Biz babamıza üzülüyorduk annem bize nasıl bakacağını düşünüyordu. Babam cezaevine girince onun ailesi olmadığını anladık. Babam cezaevine girdi, annem tek bize bakmak zorunda kaldı. Küçük kardeşime çok üzülüyorduk. Baba diyemedi, baba sevgisi olmadan büyüyecekti. Maddi manevi hep eksik yaşadık. Ama cezaevi parası sosyal yardım ile geçindik. Sonra Sur’a tekrar döndük. Ama annem de artık çocuklarıyla baş edemiyordu. Erkek

36 Diyarbakır Yenişehir Merkez ilçesi sınırlarında yer alan mahalle.

kardeşim ona da bize de çok müdahale ediyordu. Benim babamın ailesi sürekli ona “sen evin erkeğisin onlara sahip çık!” diyordu, o da bize baskı yapıyordu.” (Roz, 19 Yaş, Melikahmet)

Ailede, babanın yokluğu bir otorite boşluğu oluşturmuş ve geniş aile (baba tarafından akrabalar) tarafından bu boşluk evin büyük oğluna devredilerek doldurulmaya çalışılmıştır. Ataerkil aile yapısıyla uyumlu bir şekilde yapılan rol değişimi, geniş ailenin, anne ve kız çocukları aleyhinde muhafazakâr ve baskıcı bir tutum geliştirme isteğiyle ilgilidir. Ailede roller değişmişse de bütün maddi-manevi sorumluluğu anne üstlenmiştir. Zaten maddi anlamda güçlü olmayan aile, babanın cezaevine girmesiyle birlikte daha fazla maddi zorluk yaşamıştır. Aileye bu zorlu süreçte akrabaları da destek çıkmamıştır. Destek çıkmamalarının nedenlerinden biri de akrabalarının yanına yerleşmemeleri diğer anlamda akraba otoritesini kabul etmemeleridir. Aile uzun süre sosyal destek fonlarıyla geçimini sağlamaya çalışmıştır. Ancak yaşadıkları maddi imkânsızlıklar bir yana ergenlik çağındaki çocuklarla baş etmek de güçleşince, çatışmaların da bitmesiyle anne yeniden Sur’a geri dönüş kararı almıştır.

Göç Sürecinde Yaşananların Ebeveyn-Çocuk İlişkilerine Yansımaları

Toplumsal travmaya neden olan savaş ve çatışma ortamlarında, yaşanan tanıklıklar, kayıplar ve maruz kalınan şiddet olayları, her bireyde farklı düzeylerde etkilere neden olabilmektedir. Travmadan etkilenme düzeyi başta yaş ve cinsiyet olmak üzere, sosyo-ekonomik, kültürel, tarihsel düzlemde toplumsal özellikler; aile ilişkileri, duygusal, sosyal bağlar/aidiyetler ve psikolojik yatkınlıklar gibi kişisel özellikler, travmadan etkilenme ve travmayla baş etme sürecini etkilemektedir (DİSA, 2018: 16-17).

Katılımcılarımız, çatışmalı süreçle başlayıp günümüze kadar devam eden, hem kendilerinde hem de çocuklarında açığa çıkan değişimlerin ilişkilerine nasıl yansıdığını şöyle aktarmaktadırlar:

“Çocuklarımızla kurduğumuz ilişkiler aynıdır, eskiden de iyiydi. Şimdi de iyidir. Ama çatışmadan sonra bağlılığımız daha da güçlendi.” (Emine, 29 Yaş, Cevatpaşa Mah.)

“Eskiden daha suskundu kızım, şimdi dışarıda olup biten her

şeyi gelip bana anlatıyor. Geçmişe oranla bağlılığımız daha da arttı.” (Atiye, 39 Yaş, Alipaşa Mah.)

“Bazen çocuklarımı severken birden diğer çocuklar (öldürülenleri kastederek) aklıma gelince, sevmeyi unutupyorsun... Birinin çocuğu kayboldu, diğerinin çocuğu öldürüldü. Bunlar aklına gelince insan çocuğuna çok sevgi gösteremiyor. O çocukların da anneleri vardı, anneleri gelir aklıma... Şimdi de seviyorum çocuklarımı ama bunlar aklıma geliyor... Soğumuşuz. İnsan artık hissetmiyor. Nereye kaçalım yani? Benim psikolojim gitmiş zaten.” (Gurbet, 34 Yaş, Hasırlı Mah.)

“Bazen eski günler konuşulduğunda etkileniyorlar ama o kadar. Ama hala silah gördükleri zaman yine polis gördükleri zaman korkuyorlar. Olayları kavrayamadıkları için kimi suçlayacaklarını da bilmediklerinden “anne, biz mi suçuyuz?” diye soruyorlar. Mesele Sur’da (çatışma öncesi) kapılarımız açıldı, çocuklarımız dışarı giderlerdi. Onlara “oğlum neredesin? Kızım nereye gidiyorsun?” diye sormazdım. Şimdi burada daha kapıdan çıkmadan “nereye gidiyorsun, kiminle görüşeceksin?” diye hepsini tek tek soruyorum. Onları sürekli kontrol altında tutmaya çalışıyorum.” (Nahide, 37 Yaş, Hasırlı Mah.)

Aynı çatışmalı süreci yaşasalar da, ebeveynlerin çocuklarla ilişkilerinde farklı yaklaşımların ortaya çıktığı görülmektedir. Biri tanıdığı olduğu olaylar karşısında yaşadığı kaybetme korkusuyla çocuklarına bağlanmakta güçlük çekerken, diğer ebeveyn de ise yaşadıkları korku, çocuklar üzerindeki ilgiyi arttırmıştır. Yaşananların nedenlerini anlamayacak kadar küçük yaşlarda olan çocuklar, sürekli kontrol altında da tutulunca, yaşananların sorumlusu olduklarını düşünerek “anne, biz mi suçluyuz?” diye sormaktadırlar. Çünkü onları ve binlerce insanı evlerinden ve annelerini sağlığından eden bu süreç niye yaşanmıştı ki?

Çatışma sürecinde, eşleri cezaevinde olan katılımcılarımız, o süreçte yaşanan zorlukların ebeveyn çocuk ilişkisine nasıl yansıdığını şöyle anlatacaktır:

“2 kızım yeni mezun oldular. Param yok dershaneye de gönderemiyorum. Diğerini geçen yıl gönderdim başarısız olduğu için bu yıl göndermedim. Diğer kızım çok çalışkan bir kızdı. Küçükken de menenjit hastalığı geçirmiş, onda hastalık var. Çok asidir. Canını da yaksan o yine dediğini yapıyor. Yurttaydı, biz ona babasının

cezaevine girdiğini söylemedik. Burada olaylar olmaya başlayınca okullar onları yurda gönderdi. Yatılı olarak başka okullara gönderildiler. Her hafta onu görmeye okula gidiyordum, diyordum “çocukta üzülmeyin”. Şimdiki gençlere bir tokat atamıyorsun. Bir tokat atsam beni tehdit ediyorlar anam “oraya gideriz, yok buraya gideriz” diye. İnsanı tehdit ediyorlar. Eskiden eşim yanımdayken daha güzeldi ilişkilerimiz.” (Melek, 42 Yaş, Melikahmet Mah.)

“Şimdi de ilişkilerimiz iyi ama eskiden bağlarımız çok kuvvetliydi. Onlar da büyüyorlar, her şeyin farkına varıyorlar. Bana çok kıyamıyorlar, bende yaşılanıyor muyum ne? Eşim ve çocuklar kendi aralarında çatışıyorlar. Mesela eşim cezaevinden çıktı ya, onlara göre sanki ben yabancı bir adamla yeniden evlenmişim.” (Garip, 39 Yaş, Cemal Yılmaz Mah.)

Melek’in eşi çatışmalar sırasında tutuklanmış, Garip’in eşi ise 11 yıl cezaevinde kaldıktan sonra çatışmaların bittiği süreçte cezaevinde çıkmıştır. Bir ailede babanın yokluğu nedeniyle ilişkilerde yaşanan çatışmalar, diğerinde ise yıllardan sonra aileye yeniden dahil olan baba nedeniyle ilişkilerde çatışmaların yaşandığı görülmektedir. İki ailede de çocuklar, aile birliğine ve sevgisine en fazla ihtiyaç duydukları yaşlarda babalarından ayrı yaşamışlardır. Çatışmalı ortamın yarattığı tahribatlar, aile içi çatışmaların yaşanmasına zemin sunmuştur. Aile içinde yaşanan çatışmaların bir nedeni de, yaş itibarıyla gençlik sınırında olan çocuklar, ebeveyn denetimi ve müdahalesini kabullenmek istemedikleri için de yaşanmaktadır.

Sur’da sokağa çıkma yasaklarının uygulandığı 6 mahallede 6 okul bulunmaktaydı ve çatışmaların başlamasıyla öğrenciler Diyarbakır’ın merkez ilçelerindeki farklı okullara nakledilmişlerdir.. Bazı öğrenciler ise yatılı okullara gönderilmişlerdir. Yatılı okullarda kalan öğrenciler hem kendi sosyal çevrelerinden hem de ailelerinden uzaklaştırılmışlardır. HDP’nin (Halkların Demokrasi Partisi) konuyla ilgili raporunda yer alan bilgilere göre; ablukadan birinci derecede etkilenen toplam 15 okul bulunduğunu dolayısıyla bu okullarda okuyan 7450 öğrencinin etkilendiğini; çatışmalar nedeniyle boşaltılan okulların, karargâh olarak kullanıldığı, ve bu mahallelerde bulunan okulların tamamının yıkıldığı belirtilmiştir³⁷.

37 <https://www.hdp.org.tr/images/UserFiles/Documents/Editor/Surraporu.pdf>

Çatışma sürecinde Diyarbakır'ın Bağlar ve Yenişehir merkez ilçelerine göç eden katılımcılarımız, çatışma sonrasında Sur ilçesine geri dönmüşlerdir. Ancak Sur'a geri dönmeleriyle birlikte çocuklarıyla olan ilişkilerinde ortaya çıkan sorunları şöyle anlatacaklardır:

“Göç ettiğimiz dönemde 3 aile bir evde kaldık. 3 aile bir arada yaşayınca haliyle çocuğunla ilgilenemiyorsun. Herkes can derdine düşmüş. Biz orada (Sur) kalanların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyoruz. Nerde aklına gelecek çocuğunla, karınla, kızınla ilgilenme... Sen “bu kadar insanın boğazını nasıl dolduracağını, güvenliğini, ihtiyaçlarını nasıl sağlayayım” derdine düşüyorsun. Şimdi çocuğuna bir şey diyorsun seni dinlemiyor. Kendi kafasına göre hareket ediyor. Eskiden bir şey söylediğinde düşünüyordu, en azından aklına giriyordu. Çatışma sonrasında çocuklarla ilişkimizde kopukluk başladı. Çocuklarım Bağlar'dayken kendilerine daha iyi bakıyorlardı çok hastalanmadılar o süreçte. Sur'a geri döndüğümüzde neredeyse ayda bir hastalanıyorlar. Bırakmışlar kendilerini. Sur çocuklara iyi gelmediği için bizde Bağlar'a taşınmaya karar verdik.” (Mehmet, 50 Yaş, Ziya Gökalp Mah.)

Mesela o zaman (çatışma öncesinde) varlık içindeydik. Çocuğun her istediğini alabiliyorduk ama şu an alamıyoruz. Alamadığımız için de oğlum bunları neden alamadığımızı soruyor. Mesela biz Sur'dayken, çok daha rahattık. Ama çocuğum toplu konuttaki (göç ettikleri yer) yaşam düzenini özliyor. Çünkü orada site içerisindeydik. Daha güvendedeydik. Çocuğun bisikleti vardı, orada her istediğini alabiliyordu. Buraya geldikten sonra büyük çocuğumla aramızda sorunlar oldu. Oğlum, neden Sur'a geri döndüğümüzü anlamadı ilk başlarda. Buraya gelmek istemiyordu. “Yerimiz güzel, arkadaşlarımız var” diyordu. Buraya (Sur'a) geldikten sonra ise hep “niye her şey benim istediğim gibi olmuyor” demeye başladı. (Leyla, 28 Yaş, Dabanoğlu)

Çatışmalı süreç, ailelerin maddi, manevi, psikolojik açıdan birçok yönüyle tahribatların yaşanmasına neden olmuştur. Ebeveynler ya da sorumluluk üstlenen aile bireyleri, geçim sorununu çözmeye çalışırken aynı zamanda ortaya çıkabilecek güvenlik tehditlerini de bertaraf etmek için çabalamışlardır. Çocuklar yaşları itibarıyla maruz kaldıkları çatışma ve şiddet

det ortamından olumsuz etkilenmiş ancak travmatik ortamdan mekânsal olarak uzaklaşmanın etkisiyle toparlanmışlardır. Ancak ebeveynlerinin çatışma sonrasında Sur'a geri dönme kararları çocuklarda ötelemiş oldukları travma etkilerini yeniden ortaya çıkarmıştır. Yeniden Sur'a yerleşen çocuklar, hem fiziksel hem de duygusal tepkiler vermişlerdir.

Çatışma öncesi süreçte aileler maddi anlamda güçlü olmadıklarını ancak muhtaç durumda da olmadıklarını ifade etmişlerdir. ancak çatışmaların süreklilik kazanmasıyla evlerini terk etmek zorunda kalan aileler o süreçte aile içinde koşullar nedeniyle yaşanan değişimleri şöyle aktarmaktadırlar:

“Ben de eşim de çalışıyorduk. Vakit bulamıyordum ki çocukları parka götüreyim. Onlara ayıracak hiç zamanım yoktu. Onları savaştan kurtarmak için çıktık ama onlara hiç zaman ayıramadım. Çoğu zaman çocukları göremiyordum. Mesela ben akşam evden çıkıyordum, o zaman uyumuş oluyorlardı. Sabah eve erken geldiğimde de çocuklar uyumuş oluyordu. Her 15 günde bir, bir gün izin aldığımda, o günü de uyumakla geçiriyordum. Çalışma dışında uyanık kaldığım 2-3 saatim ancak oluyordu. Ben akşam vardiyasında çalışıyordum. Çok zordu, koşullar çok ağırdı.” (Mahmut, 37 Yaş, Hasırlı Mah.)

“Çatışma öncesi çalışmıyordum. Zorunlu olarak çalışmaya başladım. Çünkü evde duramıyorum. Olaylardan sonra ev üzerime üzerime geliyor, evde boğuluyorum. Maddi olarak da sıkıntılar çekiyorum. Daha önce benim bütün zamanımı çocuklarımla geçiriyordum. Sabahları uyanırdım, çocuklarımla bir güzel kahvaltı yapardık. Onların ödevlerini yapardık. Okula götürürdüm-getirirdim. Akşam yemeklerini yapardım. Akşam oldu mu beraber film izlerdik. Şimdi ise işten geliyorum, yemek yapıyorum, sonra çocuklar okuldan geliyor, ödevlerini yaptırıyorum. Çok yoruluyorum ve ondan sonra uyuyorum. Eskisi kadar ilgilenemiyorum. (Güler, 28 Yaş, Savaş Mah.)

Çatışmalar esnasında aileler, evlerini apar topar terk etmek zorunda kaldıkları ve yanlarına pek bir şey alamadan çıktıkları için gittikleri yeni yerlerde yaşamlarını idame edebilmek için daha fazla çalışmak durumunda kalmışlardır. Kadınlar Sur'da göç öncesi yaşamlarında, evde el işi ya da yazın mevsimlik işler –genellikle aile bireyleri birlikte gitmişlerdir- dışında

her hangi ücretli bir işte çalışmamışlardır. Ancak maddi anlamda yaşanan zorluklar nedeniyle kadınlar da çalışma yaşamına dahil olmuştur.

Kadınların çalışma yaşamına dahil olmaları, alışlagelen ebeveyn-çocuk ilişkilerinde değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Daha önce çocukların tüm süreçlerini takip eden ve zamanının önemli bir bölümünü çocuklarıyla geçiren anneler, koşulların değişmesiyle çocuklarına daha az zaman ayırabildiklerini belirtmişlerdir.

Göç Sonrası Yaşantıda Çocuklarda Gözlenen Fiziksel ve Psikolojik Değişimler

Travma, hem kaynakları hem de sonuçları itibariyle geniş bir yelpazeye sahiptir. Dolayısıyla etkileri de her bireyde farklı düzeyde açığa çıkabilir ve yine farklı süreçlere yayılabilir. Levine, ne tür olursa olsun insan kıymına şahitlik etmek, sürekli olarak buna maruz kalmak, olayı birinci elden yaşamak kadar travmatik olabileceğini aktarır (2019: 21). Çalışmaya dahil olan katılımcıların tamamı, Sur'da yaşanan çatışmalı ortamın ilk süreçlerine aileleriyle birlikte tanıklık etmiştir. Kimileri yaralanmış, kimileri genç ve çocukların ölümüne tanıklık etmiştir. Ve tamamı Sur'dan çıkacakları sürece kadar çatışma seslerine (silah, tank, top, anons vb sesler) maruz kalmışlardır. Çalışma kapsamında gerçekleştirdiğimiz çocuk atölyesine katılım sağlayan bazı çocuklar “bomba sesi duymasak uyuyamıyoruz” diyerek, ironik bir şekilde süreklileşen çatışma seslerinin normalleştiğini dile getirmişlerdir.

Yaşananlara anlam veremeyen çocuklar, çatışmalı süreçte ve sonrasında ebeveynler tarafından fark edilen sağlık (fiziksel ve psikolojik) sorunlarının yanı sıra davranış bozuklukları da yaşamışlardır. Benzer durumlarda Halbwachs'ın da belirttiği gibi çocuklar, bir matem sonrasında, genellikle yetişkinlere mahsus bir ıstırapı tanımış ve bu acıya yetişkinlerle aynı düzeyde göğüs germek zorunda kalmış oldukları için, çocukluktan uzaklaşmış ve erken yaşta yaşadıklarıyla baş edebilmeyi öğrenmek zorunda kalmışlardır (2017: 29).

Çatışma sürecinde ve sonrasında, çocukların yaşadıkları fiziksel, psikolojik ve davranışsal değişimlerin yaşanıp yaşanmadığı sorusuna katılımcılar:

“Kızım bu süreçten çok etkilendi. 20 gün falan okula gidemedi. Çok fazla etkilendi, uzun süre sürekli ”anne başım ağırıyor” diyordu. Onu nörolojiye götürdüm, tüm testleri yaptılar, baktılar hiçbir şeyi yok, dediler “psikolojiktir”. Bizi psikiyatriye yönlendirdiler, psikiyatri ona ilaç verdi. İlaç şuruptu. İçmeye başladı, sonra çocuk hep uyuşuk olunca içmek istemedi, ben de içmesini istemedim, ilacı kullanmayı bıraktı. Sonra onu başka bir okula yazdım, okula gitmeye başladığında biraz daha rahatladı. Büyük kızım çok etkilenmişti süreçten. Bu kadar etkilenebileceğini tahmin etmemiştim. Geleceğe dair kaygıları oluştu. Halen de psikologa gitmeye devam ediyor. Çatışma sürecinde kızım aynı zamanda ergenlik dönemindeydi de. Bundan dolayı çok fazla etkilendi.” (Atiye, 39 Yaş, Alipaşa Mah.)

“Çocukların okul notları çok düştü. Çocuklarımın eskiden takdir, teşekkürlerini saklamışım. Sana göstersem şok olursun. Zaten liseye başladılar, bu olaylar oldu. Biz de bir oraya gittik bir buraya gittik, psikolojileri alt-üst oldu. Bir kızım yeni yeni kendini toparlamış. Aniden gittiler ha (psikolojik olarak etkilenmelerini kastediyor), çok gitti. Neyse ki şimdi kendilerini toparladılar çok şükür. Küçük çocuğum o süreçte 15 gün tuvalete çıkamadı, bağırsak sorunu yaşadı. Neyse tedavinden sonra iyileşti.” (Melek, 42 Yaş, Melikahmet Mah.)

Yapılan görüşmelerin tamamında ebeveynler, çocuklarının çatışma sürecinden psikolojik olarak çok fazla etkilendiklerini, bu konuda uzman desteği aldıklarını belirtmişlerdir. Yaşanan tanıklıkların oluşturduğu korku atmosferi nedeniyle çocuklar ya okula gitmeyi reddetmiş ya da gönderildikleri- çatışmalar nedeniyle okullar ya taşınmış ya da öğrenciler misafir öğrenci olarak başka okullara gönderilmiştir- yeni okullara adapte olamadıkları için geçmiş başarı düzeylerini yakalayamamışlardır.

“Çatışma sürecinde 2 çocuğum ergendi, bir çocuğum ergenliğe giriyordu. Mesela benim çocuklarım çok başarılıydı ama hiçbir şey yapamadılar. Çatışma sürecinden sonra oğlumda kekemelik oluştu. Hala hafif kekemelik var. Bir kere çocuğum caminin avlusundayken camiye roket düşmüş, çocuğumu teğat geçmiş roket. Hepimiz artık korkar olmuştuk. O dönemde mesela silah sesleri, bomba sesleri, bilmem ne sesleri artık tanıdık geliyordu bize.

Korkuyorduk ama alışıyorduk zamanla. Çünkü Sur'dan çıkamıyorduk çatışmalar nedeniyle. Sur'dan çıksak geri giremiyorduk.” (Garip, 39 Yaş, Cemal Yılmaz Mah.)

“İki çocuğum öğrenciydi. Her dönem teşekkür belgesi alıyorlardı. Çatışmalardan sonra her iki çocuğumun da ortalamaları düştü. Öğretmenlerde çok ilgilenmiyor. Odaya kapanıp silahlarla oynuyor, bana diyor ki ‘herkes silahlarla oynamıyor mu?’ böyledir psikolojileri. Çocuklarımdan biri öğretmene ‘kardeşim öldürüldü. Polisler kardeşimi öldürdü’ demiş. Aslında böyle bir şey yok ama ben doğum yaptım çocuğum öldü. Rehber öğretmen beni okula çağırdı. Gittim öğretmen bana ‘senin oğlun kötü konuşuyor’ diyor ki ‘kardeşimi polisler öldürdü, gerçekten böyle bir şey var mı? Çocuğumu rehber öğretmen yanına çağırdı oğlum öğretmene dedi ki ‘polis herkesi öldürdüğü için kardeşimi de polislerin öldürdüğü nü düşündüm.’ Ona göre ölen herkesi polis öldürüyor. Geçen gece eşim yukarda ruhsatlı silahını temizliyordu. Kızım ağlayarak, çılgık çılgıca yanıma geldi. Ne oldu diye sorduğumda silahı gördüğü için “bize silah sıkacak” diyordu. Psikolojileri bayağı bozuldu çocuklarımin. Hala da öyleler.” (Gurbet, 34 Yaş, Hasırlı Mah.)

“Çocuklarımin içinde sürekli bir korku var. Eskiden herkese güveniyorlardı. Elllerinde ki her şeyi arkadaşlarıyla paylaşıyorlardı. Şimdi ise benim büyük oğlum elindekini küçüğüne vermez. Küçüğüimde aynı şekilde... Böyle bir korku var, kimseye güvenmiyorlar. Mesela sadece benim söylediğim kişilerle arkadaşlık kurabiliyorlar. Başka arkadaşları yok, okulda bile. Çocuklar evin yıkıldığını gördüğü için zaten ev olmadığı için dönmek istemediler. Onlar da diyor ki ‘Niye gelip evimizi yıktılar. Bizim de evimiz vardı, mahallemiz vardı, top oynardık. Burada kimse bizi kabul etmiyor’ gibi birçok şey var. Çocukların psikolojisi bozulmuştu artık, böyle büyük oğlum bile altına işemeye başlamıştı. Hani böyle ufak bir balon patlasaydı korkuyorlardı. Karanlıktı mesela sokaklar, bir kedi geçse ‘anne bak yine başladılar, şimdi silahlar sıkılacak’ diye ürküyorlardı.” (Nahide, 37 Yaş, Hasırlı Mah.)

“Çocuklar hala televizyonda Diyarbakır ile ilgili bir haber görse panikliyolarlar acaba yeniden ‘savaş mı çıkacak’ diye kaygılanıyorlar, ‘tekrar savaş çıkarsa bir daha buraya dönmeyiz’ diyorlar.”
(Emine, 29 Yaş, Cevatpaşa Mah.)

Çatışma ortamında yaşanan ölüm, yaralanma ve çatışma seslerinin sürekliliğinin yanı sıra o süreçte elektrik, su kesintileri, yetersiz gıda takviyesi vb durumlar, büyük psikolojik streslere sebep olmuş ve durum başta çocuklar olmak üzere çoğu kişiyi etkilemiştir. Çatışma döneminde küçük yaşlarda olan çocuklarda açığa çıkan tepkiler, kendini suçlama, kâbuslar görme, altını ıslatma, kekemelik, ürkme, yüksek ve ani sese aşırı tepki verme, tedirginlik, suçlu arama bulamayınca kendini suçlama, içe kapanma ve saldırganlaşma gibi davranışlar hem ebeveynlerin ifadelerinden hem de gözlemler sonucunda açığa çıkan tepkilerdir. Yine yaşanan çatışmalara tanıklık eden bazı çocuklar şiddeti, polis, silah ve tüm ani seslerle (silah sesi, balon patlaması, kapının şiddetle çarpması gibi) sembolize ettikleri için polis gördüklerinde ve ani seslere maruz kaldıklarında, çatışma durumunun yeniden yaşanabileceği endişesi yaşamaktadırlar. Bazı çocuklarda ise çatışmalı süreçte çok fazla silah kullanımına tanık olmaları silah kullanımını meşru görmelerine dolayısıyla silahı bir güç olarak algılamalarına neden olduğundan savaş oyunlarına eğilim göstermektedirler.

“Büyük çocuğum Suriye’deyken çok rahattı, serbestti. Orada Kürtçe okuluna gidiyordu. 6 yaşındaydı tek başına okula gidip geliyordu. Oradakilerin tamamı akraba ve tanıdıklardı. Henüz savaş başlamadığı için korku da yoktu. Çocuklarımızın derslerde zorlandıklarını görüyoruz ama dil bilmediğimiz için onlara yardımcı olamıyoruz. Dili bilsek bile Latin harflerini bilmiyoruz Suriye’deki harfleri biliyoruz. Çok şükür çocuklarımın şimdilik savaş nedeniyle açığa çıkan herhangi bir sağlık problemleri yok. Küçük çocuğum zaten hatırlamayacak kadar küçük olduğu için etkilenmedi. Ama büyük çocuğum bazı şeyleri hatırlıyor ve hep geri dönme (Afrin’e) hayalleri kuruyor. Bir gün geri dönüp kapının önünde bıraktığı bisikletini, yeni aldığı terliklerini alabileceğinin hayalini kuruyor. Burada da onlara almak istiyorum ama ev o kadar küçük ki bırakabileceğimiz yer yok. Küçük çocuğum Suriye’deki arkadaşlarının

isimlerini de hatırlıyor. Onların yanına dönmek istediğini söylüyor. Suriye’de çatışmaların başladığı dönemlerde de onlara kaygı ve korkularımızı hiç yansıtmadık. Yaşananları bir oyunmuş gibi anlattık hep. Ama şimdi bir savaş nedeniyle yerimizden ayrılmak zorunda kaldığımızı biliyorlar. Mesela geçen gün oğlum bana ‘keşke savaşlar olmasaydı’ dedi. Babaları bazen haberleri dinlerken onlara da işitiyor haberleri. Mesela ‘neden uçaklar var, neden savaşlar oluyor’ gibi sorular soruyorlar. Sonra da ‘savaş güzel bir şey değil, çünkü çocuklar ölüyor, anneler ölüyor... Neden?’ diyor. Belki küçük yaşta ama biliyorlar, anlıyorlar.” (Zeyno, 29 Yaş, Hasırlı Mah.)

“İki kızım art arda olunca büyük kızım annemde kalıyordu. İki-üç yıla kadar annemde yaşıyordu, annem bakıyordu. Okula başladıktan sonra bizim yanımıza geçti. Sur olaylarında sonra evde yalnız kalamıyordu. Hep benimle kalmak istiyorlardı. Çocukların hala evi, onlara ait odayı, eşyaları özliyorlar. Hala da söylüyorlar. Mesela burada dört odalı bir evde oturuyoruz. Ama onlara ait bir mobilyaları yok, bir şeyleri yok. Yıkılan evimiz iki odalıydı. Onlara ait eşyaları vardı. Onların ayrı odaları vardı.” (Güler, 28 Yaş, Savaş Mah.)

Ailelerin, alışmış ortam/mekânlarını terk etmek zorunda kalmaları, çocukların yeni gidilen yere alışma sürecini güçleştirmiş dolayısıyla geçmiş yaşantısını evinde bırakmak zorunda kaldığı bir oyuncağa ya da, kendisine ait bir odaya bağlayabilmektedir. Bununla birlikte yer ve düzen değişiklikleri alışkanlıkların ve ritüellerin engellenmesi eşya ve oyuncakların kaybı, evinden, okulundan, sokağından uzaklaşmış olma ve maddi yoksulluklar da, çocuğu daha güçsüz ve güvensiz bir hale getirebilmektedir (Akt. Erden ve Gürdil, 2009: 2). Dolayısıyla çocuklar yaşadıkları kayıplara rağmen, uzaklaşmak zorunda kaldıkları evlerine, bırakmak zorunda kaldıkları eşyalarına ve aynı sokakta oyun kurdukları arkadaşlarına bir gün kavuşabileceklerinin hayalini kurmaktalar.

“Benim en küçük kızım korkudan okulu bıraktı. Eskiden çok seviyordu okulu, derslerine çalışıyordu. Şimdi evde oturuyor. Dışarıya çıkamıyor. Polis gördüğü yerden kaçıyor. Mutfığa bile gidemiyor. Panik atak olmuş. Evden çıkmıyor. Benim küçük oğlumda cemaatçi oldu. Onunla baş edemiyorum. Sakallarını Hü-

da-Par’lılar gibi uzatıyor. Diğer kardeşleri de kabul etmiyor bunu, sürekli kavga ediyorlar. Ben oğlumu tanıyamıyorum. Nasıl bu hale geldi bilmiyorum. Keşke hiç camiye gitmeseydi.” (Kezban, 59 Yaş, Cemal Yılmaz Mah.)

Evin en küçüğüyüm. Sur sürecinden sonra panik ataklarım başladı. Okuldan da korkmaya başladım. Yoksa okumayı çok seviyordum. İçimde hala korku olduğu için gitmek istemedim. Çok kurşun seslerini duydum (Lale, 18 Yaş, Dabanoğlu Mah..)

Valla beni etkileyen şey doğup büyüdüğüm yeri kaybetmemdi. Ben evde pek durmuyorum. Ailemi de çok görmüyorum. Ama kardeşlerim de çatışmaların etkileri devam ediyor, bir silah sesleri duyunca annemin kucağına koşuyorlardı. Kardeşlerimin psikolojisi çok etkilendi. (Mesut, 20 Yaş, Fatihpaşa Mah.)

“Biz çok başarılıydık herkes bizim başarımızdan bahsederdi. Ev değiştirdik. Okula gidemedik. Babamız tutuklandı ve bizim başarımız düştü. Hatta kız kardeşim okuldan atıldı. Hepimiz sigaraya yöneldik. Ergenlik dönemlerimizdeydik. Erkek kardeşim okulu bıraktı. Başımızda babamız olmadığı için disiplinde yoktu. Hepimiz çok başarısız olduk.” (Roz, 19 Yaş, Melikahmet)

Çatışma sürecinde ergenlik çağındaki çocuklar, çatışma sonrasında yaşadıklarının etkilerinden kurtulamadıkları için uzun süre toparlanamamışlardır. O dönem korkuların şekillendirmesiyle aldıkları kararlar farkında olmasalar da tüm yaşamlarını etkileyecek nitelikte kararlar olmuştur. O dönemde okulu bırakmak, farklı yaşam arayışlarına yönelmek ya da aileden destek almaksızın dini cemaatlere ve partilere yönelmek gibi eğilimler gerçekleşmiştir. Katılımcıların genelinde çatışma süreciyle ilgili genel bir öfke hali gözlenebilse de, gençlerin süreci anlatırken olayları zihinlerinde canlı tutmaları, yaşadıklarının etkilerinden çıkamamaları ve ailelerin çocuklar üzerindeki denetim mekanizmalarının zayıflaması, çocukların savrulmalarına zemin sağlamıştır. Bu bir bakıma tamamlanmayan bir yas sürecidir. Uçarlar, tanık olmadan yas tutulamayacağını ve yasin ancak kişisel bir keder kolektif bir tecrübeye dönüştüğünde tutulduğunu belirtmektedir (2015: 60). Ancak o süreçte kayıp yaşayan birçok aile,

taziye kuramadığı gibi uzun süreler yakınlarının cenazelerini³⁸ de alamamışlardır. Dolayısıyla tutulması gereken yas tutulamadığı için yaşanan kayıplar, kişisel bir keder ve öfkeye dönüşmüştür.

Göç Sonrası Yaşantıda Kadınlarda Gözlenen Değişimler

Eskiden Sur sokakları şenlikti, şimdi ağacın gölgesi bile değişmiş³⁹.

Ataerkil aile düzenine sahip olan toplumlarda aile, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin üretildiği kurum olmaktadır. Aile içinde rol dağılımı genelde evin gelirini sağlayan baba; çocuk bakımı ve yetiştirilmesi, evin düzeni, temizliği, mutfak gibi tüm ev içi sorumluluklar ise anneye verilmektedir (Connell, 1998; Comer, 1984; Rowbotham, 1987; Kandiyoti, 2015). Ancak aile içi cinsiyet rollerine dayalı işbölümü, göç gibi toplumsal kırılmalara neden olan durumlarda, girdikleri yeni sınıfsal ortamlar ve değişen üretim ilişkileri nedeniyle karakterde değişimler yaşanabiliyor (Connell: 1998: 169-171).

Sur örneğine bakıldığında kadınların birçoğu göç öncesinde çalışmadığını, çocuk bakımı ve evin işlerini üstlendiklerini belirtmişlerdir. Çatışma öncesine kadar bir çok katılımcı Sur sınırlarının dışına çıkmadıklarını, Sur içerisinde sosyal yaşama dâhil olduğunu, günlerinin çoğunu komşu ve akrabalarıyla geçirdiklerini belirtmiştir. Gurbet, çatışma öncesi gündelik yaşamını “Herkes evinin önünü yıkardı, damlar yıkanır ev işlerimizi yapardık. Hızlı hızlı yapardık ki bir an önce komşularla kapılarımızın önünde oturalım diye. Otururduk, el örgülerimizi, yazmalarımızı yapardık. Evde kuruttuğumuz kavun, karpuz çekirdeklerimizi kavurur yerdik, gece 12, 1’lere kadar otururduk kapılarımızın önünde. Mutluyduk.⁴⁰” bu sözlerle aktarmıştır.

38 Detaylı bilgi için bkz. Göç Platformu (2018), 2015-2016 sokağa Çıkma Yasakları Sürecinde Kadınların Göç Hikayeleri,

39 Kezban, 59 Yaş, Cemal Yılmaz Mah.

40 Gurbet, 34 Yaş, Hasırlı Mah.

Katılımcılar, çatışma öncesi ve sonrası gündelik yaşam pratiklerini karşılaştırdıklarında, kadınlarda gözlenen değişimleri şöyle aktarmışlardır:

“Çatışmadan önce ev kadınıydım. Göçten sonra İŞKUR’a git-tim başvuru yaptım. Çünkü evde duramıyordum. Eşim, çalışma kararı aldığımda bana karışmadı ama ‘çocuklarımız küçüktür kendini çok fazla zahmete koyacaksın, bence çalışma’ dedi. Yok-sa kötü bir niyetten söylemedi ya da bana güvenmediğinden değil. Daha fazla yorulacağım için istemedi. Aramızda güven sorunu yok. Hem artık kocalar kadınların bekçiliğini yapamaz. Ben kö-tüysem evimde de olsam kötüyüm, iyiysem dışarıda da olsam iyi-yimdir zaten. Bana karışmadı bana dediği tek şey çocuklarımızın küçük olması nedeni ile söyledikleriydi. Ama ben evde sıkıldığımı, sıkıntı yaşadığımı, bundan dolayı çalışmak istediğimi söyledim. Çıkarsam derdimi birileriyle paylaşabilirim, birileriyle konuşabi-lirim ama hep içerde psikolojim daha kötüye gidiyordu. Bunun dı-şında ihtiyacımızda vardı tabi ki.” (Gurbet, 34 Yaş, Hasırlı Mah.)

“Çatışma öncesi çalışmıyordum. İŞKUR’a başvurdum. Zorun-lu olarak çalışmaya başladım. Çünkü evde duramıyorum. Olay-lardan sonra ev üzerime üzerime geliyor, evde boğuluyorum. Mad-di olarak da sıkıntılar çekiyorum.” (Güler, 28 Yaş, Savaş Mah.)

“Ben Suriye’deyken çalışmıyordum. Ben daha önce ‘asla ça-lışmam’ diyordum. Eşim çok kıskançtı, ben nasıl çalışırdım. Ama burada ben mecburen çalışıyorum. Burada da çalışmayı istemi-yordum çünkü çocuklarım küçük olduğu için korkuyordum. Ama buraya geldiğimizde başka şansımız yoktu. Çalışmak zorunday-dık. Eşimle birlikte bir lokantada çalışmaya başladık. Çalışmak nedir bilmiyordum o yüzden çok zorlanıyordum. Ama her şey bir yana bir kadının çalışması güzel bir şey. Bence çalışabilen her ka-dın çalışmalıdır. Çalışmak ayıp bir şey değildir. Hem ailene destek sunmuş oluyorsun hem de kendin için bir şeyler yapabiliyorsun.” (Zeyno, 29 Yaş, Hasırlı Mah.)

“Ya aslında bu konuda olumlu düşünüyorum Annem her şeye tek başına koşmaya çalıştı, ee babamda yoktu, daha rahattı. Aslında daha özgür oldu kadınlar, o dönem Sur mağdurlarına İŞKUR iş veriyordu. Daha önce hiç dışarı çıkmayan kadınlar çalışmaya başladı. Aslında bu daha iyi oldu. Annem kendinin farkına vardı, her yere tek başına gidiyor. Kadınlar kendi ayakları üzerinde durmaya başladı. Ev, eşya olmayınca kadınlar çalışmaya başladı. Eşleri de mecbur izin verdi.” (Roz, 19 Yaş, Melikahmet)

Çatışma öncesi çalışma yaşamında dolayısıyla kamusal alanda yer almayan kadınlar, çatışmalardan sonra hem kötüleşen maddi durumları hem yaşamış oldukları travmaların etkisini azaltabilmek hem de farklı sosyal ortamlara duydukları ihtiyaç nedeniyle çalışma yaşamına dâhil olduklarını belirtmişlerdir. 2 kadın katılımcımız İŞKUR’un⁴¹ “Toplum Yararına Programlar” kapsamında Sur mağduru 3 bin kişinin 6 ay süreyle istihdam edildiği projeden faydalandıklarını belirtmişlerdir. Kadınların çalışması, eşleri tarafından onaylanan bir durum değilse de mevcut yaşam koşulları nedeniyle karşı çıkamamışlardır. Çalışma yaşamına dâhil olan kadınlara, ev işleri ve çocuk bakımı gibi kadınlarla özdeşleştirilen görevlerde, eşlerin destek sunmaması, kadınların iş yükünün artmasına neden olmuştur. Comer’ın de belirttiği gibi, kadın dışarıda çalışsa bile, kadınlığa atfedilen en temel değerler olan sevgi ve şefkati simgelemeye devam etmek zorundadır (1984: 153). Hem dışarıda hem de evde çalışmaya devam etmek yorucu olsa da, kadınlar emek sürecine dâhil olmaktan, kendi ayakları üzerinde durmaktan şikâyetçi olmamaktadırlar. Çalışma hayatına katılmış olmak, kamusal alana girişlerini meşrulaştırmakta bu yolla farklı sosyal kesimden insanları tanıma ya da gözlemlene imkânı da bulmaktadır.

“Hem çocuklarım hem de eşimin nazarında konumum değişti diyebilirim. Çocuklarım bana ‘evin başkomutanı sensin anne’ diyorlar. Onlarda biliyor evin direği babadır ama her şeyi ben yönetiyorum. Eşim de bunun farkında. Çalışmayı düşündüm, çocuklarıma bakan yoktu, çalışamadım. Eskiden el işleri yapardım,

41 <https://www.birgun.net/haber/iskur-sur-da-ise-alDIGI-3-bin-kisiyi-isten-cikariyor-117525>

terzilik yapardım. Müşterilerim vardı. İyi de kazanıyordum. Sur yıkılınca onlar da gitti. Eskiye oranla aile içinde merteye yükseldim diyeyim. Saygınlığım arttı ailemin gözünde diyeyim. ‘Bunu bu yapamaz’ diyen çoktu, ‘konuşuyor ama boş’ deniyordu benim için. Ama bu olaylardan sonra kendi ayaklarının üzerinde durabiliyorsun ya, kendini ispat edersin, değer daha bir yükselir, öyle oldum. Bu ameliyattan sonra felçliydim de, çocuklarım için mücadele ediyordum.” (Nahide, 37 Yaş, Hasırlı Mah.)

Sokağa çıkma yasakları başlamadan önce evinde terzilik yaparak ev ekonomisine katkı sağlayan Nahide, çatışmaların yaşandığı kaotik dönemde beyninde oluşan rahatsızlık nedeniyle ağır cerrahi operasyon geçirmiş ve işine devam edememiştir. Geçirdiği rahatsızlık kalıcı hasarlara neden olmuş, insanların kendisi için sarf ettiği sözlerle hırslanmış ve yaşama daha sıkı tutunmuştur. Hala devam eden sağlık sorunlarına ve zor yaşam koşullarına rağmen eşi ve çocukları için göstermiş olduğu çaba, aile içinde kendisinin ifadesiyle saygınlığını arttırmıştır.

“Mesela o zaman çalışıyordum, şu an işsizim. Belediyede çalışıyordum, işte bu süreç bize zarar verdi, 36’dan (KHK’ nın 36. Maddesi) ihraç edildik. Çatışma öncesi çocuklarımla okul ihtiyaçlarıdır, sosyal ihtiyaçlarıdır, bireysel ihtiyaçlarıdır tüm yükü karşılayabiliyordum. Gelirimiz vardı, akmasa da damlıyordu. Şimdi aile yok, herkes birbiriyle çatışıyor, birbiriyle konuşmuyor. Bunun derinliğine indiğin zaman da zaten maddiyat geliyor. Eşim çalışmıyor, ben çalışmıyorum, kızım çalışmıyor. Hem eve kapandık, hem daha fazla içe kapandık. Sosyal ilişkilerden uzak kaldık. Ne bileyim daha çok kendimize döndük. Çatışma öncesi kadınlar daha dışa dönük yaşıyorlardı. Biraz daha kendilerine önem veriyorlardı. Eskiden biraz daha başları dik, korkusuzlardı. Ama çatışma süreci herkesi öyle bir etkiledi ki sanki bir 15-20 yıl geriye geldik. Eskiden kadınların Sur içinde gidebileceği birkaç kadın kurumu vardı. Şimdi onlar da yok. Bir tek ÇATOM⁴² var sanırım o da kaymakamın açtığı, başka da yok. Kadınların eskiden şiddete

42 Çok Amaçlı Toplum Merkezi (ÇATOM), 1995’lerde Kürtlerin yoğunluklu olarak yaşadığı 9 il de GAP idaresi tarafından kurulan ve hedef kitlesi kadınlar olan kuruluş.

uğradığında gideceği yerler vardı. Kurslara katılacak yerler vardı. Ama şimdi sığınabilecek bir yerleri yok. Çocuk için de durum böyle. Eskiden kreşlerimiz vardı, kreşler kapandı.” (Garip, 39 Yaş, Cemal Yılmaz Mah.)

İçişleri Bakanlığı tarafından 01.09.2016 tarihinde yürürlüğe giren Kanun Hükmünde Kararname⁴³ (KHK) ile Halkların Demokrasi Partisi’nin (HDP) yönetimindeki belediyelerle farklı tarihlerde kayyım atamaları yapılmıştır. O süreçte birçok belediye çalışanı Olağanüstü Hal kapsamında çıkarılan kararnamelerle ya açığa alınmış, ya sözleşmesi yenilenmemiş ya da ihraç edilmiştir. Çalıştığı süreç içerisinde çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayabilen Garip (eşi 11 yıl cezaevinde tutuklu kalmış, çatışmalı süreçten sonra tahliye edilmiştir), Kayyımın belediyeye atanmasından kısa bir süre sonra işinden olmuştur. Çatışma öncesinde Sur’da bulunan ve kadınlara destek sağlayan kadın derneklerinin, KHK kararlarıyla kapatılması, çatışma sürecinden etkilenen kadınların daha fazla içine kapanmasına neden olmuştur. Çatışmaların başlaması ve sonrasındaki süreçte, kadınlar yaşanan maddi manevi tahribatların yanı sıra, o güne kadar elde ettikleri kazanımların gerisine düştüklerini “15-20 yıl geriye gittik” sözleriyle ifade etmektedirler.

“Valla savaştan sonrası nasıl diyeyim memleket bozuldu. Dışarı çıkmak vardı. Ama savaştan sonrası daha bir artış oldu daha bir özgür oldular daha önce gezme tozma diğer yerler yoktu. Savaştan sonra olanların yeri sokaktı, şimdi alanları genişledi Ceylanlarda⁴⁴ orda burada görüyorum onları. Eskiden oraları bilmiyorlardı.” (Mesut, 20 Yaş, Fatihpaşa Mah.)

“Eşim çalışmak istiyor ama hem biz istemiyoruz hem de gidip çalışabileceği bir iş imkânı da yoktur. Eskiden çalışmayı düşünmüyordu çünkü ihtiyacımız yoktu. Şimdi eşyan yok, bir şeyin yok, borcun var. Mesela biz daha önce kaldığımız yerde 100 metreka-relik evden şimdi gelmişiz 60 metreka-re eve. Ee düşün şimdi bu nasıl hareket edecek ne yapacak? Bir yemek bile yaparken zorluk

43 Bkz. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/09/20160901M2-2.htm>

44 Diyarbakır Merkez Kayapınar İlçesinde Bulunan Kentin En Büyük Alışveriş Merkez [AVM].

çekiyor. Mesela kiracı olarak gittiğimiz evde (ilk göç ettiği yeri kastediyor) mutfak büyüktü o yüzden umurunda bile değildi. Evde kalan bir bayanın yüzde yüz vakti mutfakta geçiyor.” (Mehmet, 50 Yaş, Ziya Gökalp Mah.)

“Evet, eskiden kimse dışarıda çalışmayı düşünmüyordu. Şimdi mecburiyetten kendilerini bir yerlere (İŞKUR) yazdırıyorlar. Ama bizde kadının çalışması yasak, hiç çalışmadık, erkeklerimiz dilense de bizi çalıştırmaz.” (Kezban, 59 Yaş, Cemal Yılmaz Mah.)

“Kadınlar açısından düşünüldüğünde Suriye çok zordur, kadınlar için rahat değildi. Türkiye Suriye’ye göre çok daha serbesttir. Mesela kadınlar her yerdeler. Çıkıp gezebiliyor, bir yerlere gidebiliyorlar. Burada kadınların her alanda olduğunu görünce elbette bizim de bakış açımız değişti. Her ne kadar eşim tüm zorlukların üstesinde geliyorsa da ve ona çok güveniyor olmama rağmen çalışmasını istemezdim. Eşim mesela Suriye’de bir yere gidecekse ben onu götürürdüm arabam vardı ve her yerde akrabalar vardı sorun olmuyordu. Yabancı yoktu. Ama burada her yere gitmesini istemiyorum.” (Mahmut, 37 Yaş, Hasırlı Mah.)

Daha önce de ifade edildiği gibi çatışma öncesi süreçte kadınlar Sur sınırları içinde hareket etme özgürlüğüne sahiptir ve bu durum ne eşler nede ailenin diğer bireyleri tarafından sınırlandırılan bir durumdu. Ancak çatışma sonrası yaşanan göçler nedeniyle Sur’u terk etmek zorunda kalan aileler şehrin farklı mahallelerinde konumlanmış, bu süre içerisinde farklı mekânları tanıma imkânı da elde etmişlerdir. Çatışma sonrası Sur’a geri dönen ailelerde özellikle genç kızların Sur dışında bulunan kamusal alanlara açılmaları- Sur’un dışında herhangi bir sosyal hareketlilik genellikle erkeklere ait bir özgürlük alanıdır- erkeklerde bir tehlike algısı yaratmaktadır.

Kadınların çatışma öncesinde çalışmakla ilgili bir talebinin olmadığı, çatışma sonrası da ise gelişen talebin ağırlıklı olarak bir nedeni yaşadıkları travmayı atlatmalarına yardımcı olacak yeni uğraşlar edinmek ve bir diğeri ise ekonomik olarak yaşadıkları problemleri aza indirmektir. Ancak geleneksel ilişki örüntüleri içerisinde kadınların dı-

şarıda çalışmasına hem erkekler hem de özellikle yaş itibariyle birinci kuşağı temsil eden kadınlar da sıcak bakmamaktadır. Çalışma yaşamına dâhil olmak isteyen kadının, ailedeki rolü dolayısıyla en fazla zaman harcaması gereken mekânın mutfak olduğu hatırlatılacaktır.

Afrin'den Sur'a göç etmek zorunda kalan Mahmut ise, geldikleri toplumsal koşulların daha ağır olduğu, kadınların bırakın çalışmayı yanında ailesinden bir erkek olmadan dışarı dahi çıkmasının hoş karşılanmadığını belirtmektedir. Ancak geldikleri yere göre bu kentin, kadınların hem iş yaşamında hem de sosyal yaşamdaki görünürlüğü bakımından farklı olması nedeniyle eşinin çalışma istemine karşı çıkmamıştır. Yaşadıkları maddi zorluklar nedeniyle ilk zamanlarda değilse bile daha sonra eşiyile birlikte aynı yerde çalışmaya başlamıştır. Her ne kadar kenti benimsemişlerse de eşinin, yabancıları oldukları bu kentte kendisinin denetimi dışında bir yerlere gitmesini istemediğini belirtmiştir.

Kadınlar çatışma öncesinde, ev içinde yapılabilecek terzilik, el işleri gibi, dışarıda aile denetimi altında tarla-tarım işlerine de dâhil olmuşlardır. Çatışma sonrasında, daha önce yaptıkları işlere imkân dâhilinde devam etmektedirler. Ev dışında da çalışmaya başlayan kadınların, düşük eğitim seviyeleri nedeniyle iş alanlarında ya ucuz iş gücü, ya da niteliksiz işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır ki bu da kadınlar açısında farklı bir sömürü alanı ve ayrımcılığı doğurmaktadır.

SONUÇ YERİNE

Sur'da yaşanan çatışma sürecinin üzerinden yaklaşık olarak 4 yıl geçmesine rağmen yaşanan tahribatlar tamamıyla onarılabilmiş değildir. Maddi ve manevi tahribatların yanı sıra yaşanan travmaların da henüz üstesinden gelinebilmiş değildir. Bunun en önemli nedenlerinden biri de şüphesiz maddi-manevi kayıplara dair devletin ve yetkili kurumlarının yeterli desteği sağlamamasıdır. Her ne kadar sivil toplum örgütleri sosyal projelerle Sur'a destek sağlamaya çalışsa da, alanın ihtiyacı düşünüldüğünde yetersiz kalmaktadır.

Ailelerin, çatışmalı süreçte yaşadıkları maddi-manevi kayıpların yasını tutamamış olmaları, yası sürece yaymalarına neden olmuştur. Sivil toplum örgütlerinin ulaşabildiği kimi kadınlar uzmanlardan psikolojik destek almış, çocuklar psiko-sosyal çalışmalara dâhil edilmiştir. Ancak hiçbir şekilde psikolojik destek alamayan kadın ve çocuklar da bulunmaktadır. Çatışmalı süreci yaşayan bazı aileler, şiddet ortamının yarattığı korku ve güvensizlik nedeniyle çocuklara korumacı yaklaşım göstermekte dolayısıyla Sivil Toplum Örgütlerinin yaptığı çalışmalara dâhil olmalarını istemedikleri de gözlenen bir durumdur. Sur'da bulunan kadın dernekleri, çocuk kreşleri, eğitim destek evleri, yardımlaşma ve dayanışma dernekleri, kültür sanat derneklerinin farklı alanlarda faaliyet yürüten dernek ve belediyeye bağlı hizmet alanları, 20 Temmuz 2016'da ilan edilen Olağanüstü hal (OHAL) ile birlikte yayınlanan kanun hükmünde kararnamelerle kapatılmıştır⁴⁵. Kurumların kapatılması ve birçoğunun yerine yenisinin açılmaması, kadın ve çocukların sosyal paylaşım alanlarının daralmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla gündelik yaşamda maddi sorunlar nedeniyle karşılaştıkları sorunlara sosyal alanların yetersizliği de eklenince, yas süreci tamamlanamamaktadır. Sokağa çıkma yasaklarıyla başlayıp günümüze kadar devam eden maddi manevi sorunlar acının/yasın sağaltılmasını zorlaştırmaktadır.

Sur'da çatışma esnasında yıkılan yapılar dışında, yasakların devam ettiği ancak çatışmaların bittiği süreçte gerçekleşen yıkımların ardından, yasakların uygulandığı mahallelerde Acele Kamulaştırma Kararı ile bir-

45 Bkz. <http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2017/09/Ola%C4%9Fan%C3%BCst%C3%BC-Hal-Tedbir-ve-D%C3%BCzenlemeleri-31-A%C4%9Fustos-2017.pdf>

likte, panzer ve iş makineleriyle evler, okullar, camiler ve birçok tarihi yapı yıkılmıştır. Sadece mekânlar yok edilmemiş, mekânla bütünleşen tüm kültürel değerler ve yaşanmışlıklar da yok edilmiştir. Yıkılan evlerin ve yapıların yerine yeni yapılar inşa edilmiştir. Ancak inşa edilen bu yapılar, ne Sur'un kültürel dokusuyla ne de sosyal yapısıyla uyumludur. İnşa edilen yapılar da evleri yıkılan Surlular için inşa edilmiş değildir. İnşa edilen bu yeni yapılarla tarihi Sur ilçesinin demografik dönüşümü de hedeflenmiştir. Zira yeni inşa edilen evler Sur sakinleri için inşa edilmediği gibi alım gücü yüksek, ekonomik açıdan üst sınıfın sahip olacağı fiyatlarla satışa sunulmaktadır. Sur'da gerçekleşen yıkımlardan sonra dönüşüm süreci değerlendirildiğinde, deneyimlerle edinilmiş bir kültür ve belleğin yok edilmesi ve yerine yeni bir kültür ve belleğin inşa edilmesinin hedeflendiğine dair izlenimleri güçlendirmektedir.

Ailelerin birçoğu, evlerini terk ederken tüm eşyalarını evlerinde bırakıp gitmişlerdir. Aileler çatışmalar nedeniyle ayrılmak zorunda kaldıkları evlerine geri döneceklerini düşündükleri için gidilen yeri geçici barınma yeri olarak görmüşlerdir. Ancak sokağa çıkma yasaklarının ilan edildiği 6 mahallede çatışmaların sonlanmasıyla birlikte alınan Acele Kamulaştırma Kararı ile başlatılan yıkımlar sonucunda yasaklı mahalleler haritadan silinmiş olduğu görülmektedir⁴⁶. Dolayısıyla ailelerin artık dönebilecekleri bir evleri kalmamıştır. Çatışmalı süreçte evi yıkılan aileler, hem mülksüzleştirilmiş hem de yoksulluğa sürüklenmişlerdir. Çatışmalı süreçte ailelerin maruz kaldıkları uygulamaların, ne ulusal ne de uluslararası hukukta bir karşılığı vardır.

Çatışmalı süreçle başlayıp günümüze kadar süregelen sorunların başında, ailelerin sosyal uyum, aidiyet, sosyal ilişki geliştirmede zorluk çekme gibi psikolojik temelli problemleri sıralamak mümkündür. Yetişkinler yaşadıkları gelecek kaygısı, umutsuzluk ve güvensizlik gibi duygular, sosyal ilişkilerine, aile içi ilişkilerine yansımaktadır. Yaşadıkları travmatik süreç çocukların özellikle okul başarılarını ve arkadaşlık ilişkilerini etkilemektedir. Sur'un mekânsal özellikleri (sokak ve konut biçimleri) sosyal yaşamı örgütlendirmekte ve ilişkilere şekil vermektedir. Kendine has dayanışmaya dayalı kurulan ilişkiler, özel alanı evle sınır-

46 TMMOB Diyarbakır İl koordinasyonu "Yıkılan Kentler Raporu 2015-2016"

landırmayıp sokağa taşmasını sağlamaktadır. Çatışma öncesi Sur'da, sokaklar aileler için herhangi bir tehdit oluşturmadığından çocukların okulda geçirdikleri süreler dışında günün önemli bir bölümünü sokakta arkadaşlarıyla geçirmeleri bir sorun oluşturmamaktadır. Ancak çatışma sürecinden sonra gelişen korku ve güvensizlik hali, ebeveynlerin çocuklarıyla kurduğu ilişki biçimini etkilemiştir. Geçmiş yaşantıya oranla ebeveynler, çocuk üzerinde daha fazla denetim sağlamaya çalıştığı için korumacı ve baskıcı yaklaşımlar açığa çıkmıştır.

Çatışmalar nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kalan ailelerin, gittikleri yerde yaşadıkları uyum sorunlarını tüm aile bireyleri yaşamışlardır. Her şeyden önce Sur'un dışına çıktıkları andan itibaren gündelik yaşamlarını idame ettirebilmenin koşulu parayla gerçekleşmektedir. Göç öncesi kira, su, elektrik gibi ödemeler aileleri sarsmayacak cüzi bir ücretle karşılanmaktaysa da, bina gideri, kapıcı parası gibi daha önce hiç bilmedikleri ödemelerle karşılaşmışları zaten maddi bir birikimi olmayan aileleri olumsuz yönde etkilemiştir. Yine gıda, giyecek gibi temel ihtiyaçlarını yerelde bulunan ve zaten tanıdık olan esnaflardan borç hesabıyla temin edebiliyorken, gidilen yerlerde böyle bir koşula sahip olamamaları tüketim imkânlarını sınırlandırmıştır.

Erkekler günün önemli bir zamanını dışarıda geçirdikleri için çevreyle yaşanan uyum sorunundan kadın ve çocuklar kadar etkilenmemişlerdir. Gidilen yerde komşuluk ilişkilerinin gelişkin olmaması ve özellikle çocukların sokakta arkadaş edinme çabaları, yabancı olarak algılanmaları çocukların sokaktan tecrit edilmelerine, eve çekilmelerine dolayısıyla içe kapanmalarına neden olmuştur. İçinde yaşadıkları zorlu süreçte fark etmemişlerse de daha sonra kadınlar, geçmişle kıyaslandığında hem iş hayatında hem de kamusal alanda daha fazla yer almışlardır. Yaşadıkları kayıplarla kıyaslandığında elbette ki bunu bir kazanım olarak görmek yanıltıcı olacaktır. Ancak cinsiyet kimliğiyle buluşmak ve kendi ayakları üzerinde durabildiğini görmek ve kendi gücünün farkına varmak gibi bir deneyim süreci de yaşamışlardır.

Gerçekleşen her zorunlu göçle birlikte insanlar, mülksüzleştirilip yoksullaştırılmakta ve hayatı yeniden en kırılgan haliyle kurmak zorunda bırakılmaktadır. Tüm bu süreçler zorunlu göçe tabi tutulan ai-

leleri, bilinmeze doğru bir yolculuğa sürüklemektedir. Deneyimler ve aktarımlarla edindikleri tüm kültürel birikimler, gidilen yerlerde zaman içerisinde zayıflamaya yüz tutmaktadır. Bu durum kültürel miras açısından değerlendirildiğinde, insanların kuşaklar boyunca biriktirdikleri deneyimlerin ve geleneklerin (dil, tarih, sözlü gelenek gibi) devamlılığını engellemektedir.

Ekler

Tablo 2. Türkiye’de Sokağa Çıkma Yasakları Haritası

Kaynak: <https://tihv.org.tr/16-agustos-2015-16-agustos-2016-tarihleri-arasin-da-sokaga-cikma-yasaklari-ve-yasamini-yitiren-siviller-bilgi-notu/>

Tablo 3. Sur İlçesi’nde Mahallelerin Yıllara Göre Nüfus Dağılımı

Mahalleler	1985	1990	2000	2005	2008	2010	2013
Abdaldede	28726	23082	1406	1487	1305	1269	1126
Cemal Yılmaz	42986	52090	4127	3299	2695	2843	2580
Cami Kebir	25668	24588	3139	2705	1863	1898	1680
Cami Nebi			2850	3283	2826	2954	2796
Cevat Paşa			5432	5263	4244	4518	3740
Dabanoğlu			5207	5867	4502	4652	4361
Fatihpaşa			9515	12575	7916	7952	6557
Hasırlı			14304	14321	8761	8553	7361
İskenderpaşa			8946	10412	8636	8294	7627
Lalabey			7146	6969	4977	4954	3765
Melikahmet			8260	8330	8605	8706	7418
Savaş			3755	4110	3424	3425	3162
Süleyman Nazif			854	882	762	723	656
Ziya Gökalp			4798	5013	4570	4466	4102
Ali Paşa			8107	8690	5952	5743	4184
Suriçi Toplam	97380	99760	87846	93206	71038	70950	61115

Kaynak: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi⁴⁷ (2013)“Suriçi Sosyo–Ekonomik Analizi Raporu”

47 1.2013 nüfusu Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Md. (NVi) internet sayfasından Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi tarafından derlenmiştir. TÜİK verileri ile farklılık gösterebilir. 2. 1985 ve 1990 nüfusları 3 mahallede toplanmış olarak verilmektedir. Nazım Plan Araştırma Raporu’ndan alınmıştır.

Kaynakça

- Bauman, Z. (2019). Kapımızdaki Yabancılar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2012). Küreselleşme. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Chambers, I. (2014). Göç, Kimlik, Kültür. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Comer, L. (1984). Evlilik Mahkumları . İstanbul: Kadın Çevresi Yayınları.
- Connell, R. W. (1998). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- DİSA. (2018). Çocukların Travmalarıyla Baş Etme: Çatışma Sürecinde Psiko-Sosyal Destek Suriçi ve Bağlar Örneği. Diyarbakır: Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü.
- Diyarbakır Ticaret Odası. (2017). Diyarbakır Sur'da Yaşanan Olayların Kent Ekonomisine Etkilerinin Analizi Projesi Araştırma Raporu. Diyarbakır: Diyarbakır Ticaret Odası.
- Ed:İhsan Işık. (2013). Diyarbakır Ansiklopedisi. Ankara: Elvan Yayınları.
- Erden, G., & Gürdil, G. (2009). Savaş Yaşantılarının Ardından Çocuk ve Ergenlerde Gözlenen Travma Tepkileri ve Psiko-Sosyal Yardım Öneriler. Türk Psikoloji Yazıları , 1-13.
- Göç Platformu . (2018). 2015-2016 Sokağa Çıkma Yasakları Sürecinde Kadınların Göç Hikayeleri. İstanbul: Göç Platformu.
- GÖÇİZDER. (2019). Sokağa Çıkma Yasakları ve Zorunlu Göç Sürecinde Kadınların Yaşadıkları Hak İhlalleri ve Deneyim Raporu. İstanbul: Göç İzleme Derneği .
- Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği . (2016). Hasar Tespit & Zorunlu Göç Raporu . Diyarbakır.
- Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği. (2016). Bölgesel Hasar Tespit Raporu. Diyarbakır .
- Halbwachs, M. (2017). Kolektif Hafıza. Ankara: Heretik Yayınları.

Jongerden, J. (2015). Türkiye’de İskan Sorunları ve Kürtler. İstanbul: Vate yayınları.

Kandiyoti, D. (2015). Cariyeler, Bacılar, Yoldaşlar. İstanbul: Metis Yayınları.

Küçükırcı, İ. A. (2018). Suriçi’ni Ev Mekanı Üzerinden Düşünmek. Diyarbakır: DİSA.

Lefebvre, H. (2016). Mekanın Üretimi. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Levine, P. A., & Frederick, A. (2019). Kaplanı Uyandırmak Travmayı İyileştirmek. İstanbul: Butik Yayıncılık.

Mayall, B. (2018). Çocukluk sosyolojisi tarihi. İstanbul: Beta Yayınları.

Rowbotham, S. (1987). Kadının Bilinci Erkeğin Dünyası. İstanbul: Payel Yayınları.

Spivak, G. C. (2016). Yapisöküm, Postkolonyalizm, Madunluk. İstanbul: Zoomkitap.

Stearns, P. N. (2018). Çocukluğun Tarihi. İstanbul: Dedalus Yayınları.

TMMOB. (2015-2016). Yıkılan Kentler Raporu. Diyarbakır: Diyarbakır İl Koordinasyonu.

Uçarlar, N. (2015). Hiçbir Şey Yerde Değil: Çatışma sonrası süreçte adalet ve geçmişle yüzleşme talepleri. İstanbul: İletişim yayınları.

Wolyn, M. (22. Baskı, 2018). Seninle Başlamadı. İstanbul: Sola Yayınları.

Zan Vakfı. (2016). Sur’da Yıkımın İki Yüzü: Kentsel Dönüşüm Ve Abluka, Diyarbakır’ın Sur İlçesinde Kentsel Dönüşüm Ve Abluka İlişkisi Analiz Raporu. Diyarbakır: Zan Vakfı Yayınları.